

סמכות הורית
השוואת סגנון הורות
בין נשים חילוניות לנשים דתיות.

דו"ח מחקר

משפחה הינה מערכת אירגונית, וההורים הינם בעלי הרשאה חברתית לקבל החלטות במשפחה במסגרת תפקידם ההורי (עמית, 2006). הרשאה זו, הינה למעשה הסמכות ההורית. חוקרים שונים מגדירים את הסמכות ההורית באופנים שונים, כמו למשל, כהסכמה החברתית המהווה את יכולתם של ההורים לקבוע כללים וערכים עבור הילדים, ובכך למנוע מהם לעשות מעשים העלולים לפגוע בהם (עומר 2000). הורות בעידן הנוכחי, מחייבת את ההורים להתמודד עם מגוון אתגרים וקשיים שונים, וסמכותם בעיני ההורים והחברה משתנה ולעיתים מתערערת.

סגנון הורות מוגדר כמערך של גישות כלפי הילד, אשר יוצרות אקלים רגשי שמבטא את התנהגויות ההורה (בן דוד, שחורי, 2010, Darling&Steinberg, 1993). קיימות המשגות שונות של סגנונות הוריים מוכללים, המציינים טיפוסים הורות אופייניים, הניכרים בעמדות ובהתנהגות כלפי הילדים ומהווים בסיס לאקלים המשפחתי הכללי (יפה, 2016). המחקר הנוכחי, מתייחס לארבע סגנונות, המהווים ארבעה דפוסי הורות המשתנים בהיבטים הבאים: זמינות המתבטאת ביחסי חום וקרבה, דורשנות המתבטאת ציפיות והוראות, תקשורת פתוחה ופיקוח המתבטא בהצבת גבולות ואכיפתם (בולס, 2014). ארבעת הסגנונות הינם הסגנון הסמכותי, הסמכותני, המתירני והלא מעורב.

המערכת המשפחתית, מאפייניה ודפוסי החינוך בה, ולפיכך, אף סגנונות הורות, עשויים להיות שונים מקבוצה חברתית אחת למשניה. לפיכך, בעבודה זו, נבחן הנושא של סגנון הורות בהשוואה בין החברה החילונית והחברה הדתית לאומית במדינת ישראל. ספציפית המחקר הנוכחי בא לבחון האם קיים הבדל בסגנון ההורות בין אימהות המשתייכות למשפחות בחברה דתית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית, ואם כן, מה מהותו. לשם כך, נעשה שימוש בשאלון הבדוק סגנון הורות, אשר נמסר ל-60 אימהות, מחצין חילוניות ומחציתן דתיות. ממצאי המחקר הנוכחי, מצביעים על כך שאכן קיים הבדל בין אימהות חילוניות לדתיות, כאשר אימהות חילוניות מפגינות סגנון הורי מתירני או סמכותי, ואילו אימהות דתיות מפגינות סגנון הורי סמכותני או סמכותני. אולם אין הבדל בין האופן בו הסגנון ההורי הסמכותני בא לידי ביטוי בקרב אימהות דתיות וחילוניות.

תוכן העניינים

II.....	תקציר
1.....	מבוא
2.....	סקירת ספרות
2.....	סמכות הורית
2.....	סמכות הורית הגדרות
3.....	חווית הסמכות בעבר ובהווה
5.....	משפחה במעבר - בין מודרני לפוסט מודרני
6.....	קשיים בסמכות ההורית בעידן פוסט מודרני
9.....	על גבולות וסמכות
9.....	חשיבות הגבולות
13.....	הקשיים בהצבת גבולות
14.....	סגנונות הורות והסמכות החדשה
14.....	סגנונות הורות
16.....	סגנונות הורות והסתגלות הילד
17.....	שיקום הסמכות ההורית
20.....	משפחה ודפוסי חינוך בחברה הדתית-לאומית
20.....	מערכת החינוך הדתית
22.....	המשפחה הדתית וערכיה
24.....	מעמד האישה בחברה הציונית דתית
25.....	סמכות הורית בחברה הדתית-לאומית
27.....	שאלת המחקר
27.....	השערות
28.....	מתודולוגיה
28.....	משתתפי המחקר
28.....	כלי המחקר
29.....	הליך המחקר
30.....	ממצאים
33.....	דיון
35.....	סיכום
36.....	ביבליוגרפיה
40.....	נספחים
40.....	נספח א' שאלון דמוגרפי
41.....	נספח ב' שאלון סגנון הורות - היגדים

מבוא

"ילד חסר גבולות, הורים חסרי עמוד שידרה". משפטים אלו נשמעים רבות בחברה הישראלית, הן במסגרות החינוך והן בכלל. הספרות המחקרית מדברת על הפוסט מודרניות כמושג המציין את המהפך המואץ המתחולל בעשורים האחרונים בכל תחומי החיים, ביניהם תחום ההורות. בעבר, חוויית ההורות נתפסה כברורה והורים חשו ביטחון באופן בו התנהלו אל מול ילדיהם. כיום המציאות בה אנו חיים השתנתה, לרוב שני ההורים בעלי קריירה ולכן נעדרים שעות רבות מהבית, דבר המשנה את כללי המשחק ומשפיע על האינטראקציות בין ההורים לילדיהם. מחקרים שבדקו מהם הגורמים המשפיעים על הסמכות ההורית, מצאו מספר תחומים רלוונטיים לחווייה ההורית העכשווית, ביניהם: חשיפה לטכנולוגיה, קץ הילדות וטשטוש גבולות, הילד במרכז וערפל הורי. השפעות אלו הופכות את חוויית ההורות למאתגרת, שכן הן פוגעות בתחושת הביטחון שחשים ההורים, פוגמות במסוגלות ההורית וביכולת להציב גבולות ולהוות סמכות הורית עבור ילדיהם.

כאימהות אנו נושאות עמנו זיכרונות ילדות על האופן בו הורינו חינכו אותנו. אנו זוכרות היטב את איכות הקשר עם ההורים, עד כמה חשנו כבוד ורגישות לצרכינו, האם התקיים בקשר דיאלוג והדדיות והאם היו היחסים מאופיינים בחום ובקרבה. אין ספק כי מרכיבים אלו השפיעו על דמותנו כבני אדם, כבנות זוג וכאימהות. בהתמודדות היומיומית אנו מוצאות את עצמנו לא פעם חוזרות על דפוסים הוריים עליהם התחנכנו או נמנעות מהם, אולם אין ספק כי היום האתגרים בגידול ילדים מורכבים ממה שחו הורינו והם דורשים כוח רצון, התמדה ועקביות. כגונות במערכת החינוך אנו נחשפות מדי יום לתופעה של חוסר אונים של הורים מול ילדיהם, המתבטאת בהימנעות מהצבת גבולות ובפגיעה בסמכותם ההורית. אנו חשות כי הורים רבים אינם מצליחים להתמודד ביעילות עם דרישותיהם הבלתי פוסקות של ילדיהם ומביעים חשש לסרב להם. תופעה זו מגבירה את המצב בו תופס הילד את הוריו כחסרי אונים ומעודדת אותו להמשיך לתבוע את דרישותיו בכל עת שירצה, דבר המחזק את התנהגותו השלילית. התנהלות זו של ההורים עשויה לנבוע ממספר גורמים: ייתכן כי חלקם חשים צורך לפצות את הילדים על היעדרותם הרבה מהבית בשל קריירה ולכן בוחרים להימנע מעימותים בזמן הבילוי המועט המשותף להם. לעומתם, אחרים עשויים לחוש בלבול רב בתפקידם ההורי כתוצאה מקיומן של ריבוי תיאוריות בנושא חינוך ילדים. כך או כך, להתנהלות זו השפעה על התנהגותם של הילדים הרכים בגן, אשר גוררת להתנהגות אנטי חברתית המתבטאת בהצקות, אלימות מילולית, אלימות ופיזית ופגיעה ברכוש ובהמשך עשויה להחריף לעבריינות, התמכרויות ונשירה מהלימודים.

לא מעט פעמים נתקלנו כהורים וכמחנכות בהורים שתופסים את החינוך הדתי כחינוך ערכי יותר בהשוואה לחינוך החילוני ובוחרים לרשום את ילדם למסגרות אלו, למרות שהם מקיימים אורח חיים חילוני. תפיסות אלו עוררו בנו את הסקרנות לבחון האם נכון הדבר? האם האופן בו מחנכים הורים את ילדיהם במגזר הדתי, מסייע לעיצוב ילדיהם כך שיהיו ערכיים יותר, יפגינו אכפתיות כלפי הזולת וירכשו כבוד כלפי הוריהם? לאור זאת, בחרנו לעסוק בעבודתנו בנושא הסמכות ההורית על היבטיה: מהי הסמכות ההורית, אילו מאפיינים ותמורות חלו בה בעשורים האחרונים, מהם סגנונות ההורות הקיימים וכיצד הם משפיעים על התפתחות הילד ומהי ההשקפה החדשה המכוונת להורות מיטבית. לצד זאת בחרנו להעמיק את ידיעותינו על החברה הדתית, מתוך מגמה להתחקות אחר דפוסים אשר מעצבים את הסמכות ההורית.

סקירת ספרות

סמכות הורית

סמכות הורית הגדרות

ישנן דרכים רבות לגידול ילדים ומגוון רחב של ערכים, מנהגים ומסורות הנהוגים במשפחות שונות. השאלה מהי הדרך הנכונה להורות טובה ומיטיבה הפכה להיות דיון פופולארי בקרב אנשי המקצוע מתחום הפסיכולוגיה והחינוך וניכר כי גם בקהילה זו ישנם חילוקי דעות. עם זאת, קיימת הסכמה ברורה כי רצונם של כל ההורים ללא כל קשר לסגנון ההורות אותה הם אימצו הוא הרצון האמיתי לדאוג לילדיהם ולהנחיל להם ערכים וכלים אשר ימנעו מהם התדרדרות לעולם של פשע, סמים ואלימות (עומר, 2000).

בספרות המקצועית ניתן למצוא התייחסויות שונות למונח סמכות וסמכות הורית בפרט.

המושג סמכות מופיע בקשת מקצועות מדעי החברה, בעיקר בתחום הסוציאליזציה ובהקשר של ארגונים. ההגדרה המילונית לסמכות היא: 1. "הרשאה, ייפוי כוח, היתר רשמי המעניק שליטה ואחריות לאדם או לגוף כלשהו ומסמיכו לפעול או לעשות משהו". 2. "כוח ועוצמה אישית שיש לאדם הגורמים לאחרים לציית לו או להתחשב בדבריו" (שוויקה, 1997).

מאחר והמשפחה היא מערכת אירגונית, נשען עמית (2006) על הגדרה זו ומיישם אותה במערכת המשפחתית. עמית מגדיר סמכות הורית כהרשאה החברתית, הזכות המוענקת על ידי החברה להורה על מנת לקבל החלטות במשפחה בכדי למלא את תפקידו ההורי. עומר (2000) מוסיף ומדייק בהגדרתו כי סמכות הורית היא היכולת של ההורים לקבוע כללים וערכים עבור הילדים, וזאת במטרה למנוע מהם לעשות מעשים שעשויים לפגוע בהם.

הגדרה נוספת לסמכות הורית היא זו של רולידר בספרו "הורות ללא רגשות אשם". רולידר מרחיב את מושג הסמכות תוך התייחסות לגבולות כחלק בלתי נפרד מהגדרת הסמכות. לדבריו, סמכות הורית הינה "היכולת להגדיר לילד בתזמון הנכון את הציפיות ממנו (מה מותר ומה אסור), להכין אותו לקראת מצבים מאתגרים עבורו, לחזק, לתמוך, לשבח אותו כשצריך, לקבוע כללים וגבולות ברורים ועקביים ולאכוף אותם בנחישות ובעקביות, תוך שמירה על איפוק ושליטה עצמית ללא מלל מיותר וללא אובדן עשתונות". (רולידר, 2011)

יפה (2014) במאמרה מרחיבה על מושג הסמכות והסמכות ההורית. הסמכות בהקשר הכללי מוגדרת כעוצמה או כוח שנתפסים כלגיטימיים ואשר מאפשרים השגת מטרות רצויות גם אם הם בניגוד להשקפתו או רצונו של האחר, עליו מופעל הכוח. הלגיטימיות מתאפשרת אודות כוח ההכרה של הסביבה החברתית בכללי המשחק, אשר מאפשרים לבעל הכוח להחזיקו ולהפעילו. המונח סמכות הינו מונח דו מימדי אשר מתייחס לשני עקרונות מרכזיים: עוצמה ולגיטימיות. הגדרה זו באה לידי ביטוי בהקשר המשפחתי בהגדרת הסמכות ההורית, תוך התייחסות לגילוי העוצמה על ידי ההורים ותפיסתה כלגיטימית על ידי הילד.

נראה כי מידת הלגיטימיות נתפסת על ידי המתבגר וההורה בהתאם להקשר בו היא מופעלת. כאשר מדובר בנושאים מוסריים ובנושאים שעניינם הוא בטחון הילד, תמצא לגיטימיות גבוהה יותר להפעלת סמכות ההורה, אולם בנושאים הנתפסים אישיים (הופעה חיצונית, טעם אישי בצפייה

ובהאזנה, שימוש בדמי כיס ועוד), תמצא מידת הלגיטימיות נמוכה יותר והמתבגר יביע התנגדות לדרישות ההורה (יפה, 2014).

עוצמה הורית היא יכולתו של ההורה להשפיע – פוטנציאלית או בפועל על התנהגותו של הילד מתוך רצון לשנותה. מקורות ההשפעה והעוצמה של ההורה מתבססים על שני מרכיבים עיקריים: א. כוחו הפיזי של ההורה ושליטתו במשאבים, ב. תפיסתו של הילד את ההורה כבעל ניסיון, ידע ומומחיות. ככל שיתפוס הילד את ההורה כמומחה, כך ייחס לגיטימיות לסמכותו ויקבלה. דרך נוספת המבטאת את העוצמה ההורית מתבטאת באופן בו ההורה נוהג על מנת לעצב את התנהגות ילדו. דפוס התנהגות זה המכונה "סגנונות הורות", ישפיע במידה רבה על מידת הקונפליקטים בין הילד וההורה בנושאים השונים. בהעדר גורם הורי המציב גבולות ודואג לאכיפתם, לא יתגלו קונפליקטים ולכן סוגיית הסמכות לא תהיה רלוונטית (יפה, 2014).

הורים באשר הם, מכל חברה, זרם, מודרניים או מיושנים מעוניינים כי הסמכות תהיה בידם. הם עשויים לפעול בדרכים שונות על מנת לחזק את סמכותם אם באמצעות שכר ועונש, דוגמא חיובית או שלילית. התפקיד ההורי אינו קל בימינו והוא דורש התמודדות עם קשיים רבים ומגוונים. למרות ההשקעה, הנתנה הבלתי תלויה והאהבה האינסופית, חלק גדול מההורים אינם זוכים ליהנות מפירות השקעתם. במשפחות רבות ההורים מוצאים את עצמם נבוכים וחסרי אונים מול התנהגויות בלתי ראויות של ילדיהם הכוללות חוצפה, זלזול וחוסר כבוד. המצב בשטח מוכיח כי כל האהבה והנתנה בעולם לא יחליפו את הצורך בסמכות הורית כתנאי בסיסי לחינוך נכון של ילדינו (עומר, 2000, רולידר, 2011).

הורים רבים חושבים שהגברת הסמכות משמעותה חוסר קבלה וחוסן ושמתיירות משמעותה פיתוח הילד על פי משאביו וכישוריו. בפועל אנו רואים כי ילדים הגדלים במשפחות מתיירות מתקשים להתמודד עם תסכול, סובלים מהערכה עצמית נמוכה, מתקשים למצוא כיוון בחייהם ונמצאו בסיכון גבוה להפרעות התנהגות, אלימות ועבריינות. לעומתם ילדים שגדלו בגישה הורית סמכותנית ונוקשה פגעו אף הם בילדיהם והגבירו את סיכוייהם להדרדר לאלימות ופשע בגיל הבגרות. חשוב למצוא את האיזון הנכון שבין תקיפות לאהבה ועל ידי כך לתת לגיטימציה לסמכות ההורית בחיי הילד (עומר, 2000).

לרשותו של ההורה מצויים היום מגוון מקורות מידע וספרי הדרכה שונים, אשר עשויים לסייע לו בבחירת הגישה לגידול ילדו. השיקול בבחירת הגישה המתאימה הנו בעל חשיבות מרבית, מכיוון שבאמצעותו תתעצב התנהגותו של ההורה ותשפיע על האופן בו יגדל את ילדו.

חווית הסמכות בעבר ובהווה

עד תחילת המאה ה-19 הייתה משימת ההורות ברורה מאוד. כל אחד למד מהוריו כיצד להיות הורה והחינוך התבסס על חשיבה סמכותית היררכית. הכל היה מוגדר וברור, מה מותר ומה אסור, דבר אשר מנע בלבול ומבוכה בקרב ההורים ונטע בהם תחושה של ביטחון בדרך בה בחרו לחנך את ילדיהם (עמית, 2009). בתקופה זו מבנה המשפחה המסורתית התאפיין בפטריארכיה, היה ברור לכולם כי להורים ולמורים מגיע שיצייתו להם מעצם היותם הורים ומורים והם זכו לגיבוי מלא של כלל החברה ומוסדותיה (עומר, 2008). עמית (2006) בספרו מתאר את ההורה המסורתית כעריץ בביתו, אשר ילדיו הם חלק מרכושו ובשל כך הוא רשאי לנהוג בהם כרצונו: להתעלם מהם, להעביד אותם,

להכות ולהזניח. עומר (2008) אף מוסיף כי האב היווה את הדמות הדומיננטית הסמכותית בבית וכי הוא יכול היה לפעול ולנהוג בילדיו על פי רצונו, מבלי להצדיק את החלטותיו ומעשיו ומבלי שניתן היה לערער עליו. מה שהתרחש בבית נשמר בין כתליו וניסיון לספר ולהוציא דברים החוצה נתפס כבגידה המצדיקה תגובה מצדו.

החל מהמאה ה-19, עם התפתחות המהפכה התעשייתית אשר הוציאה את האבות לעבודה מחוץ לבית, קיבלו האימהות את האחריות לגידול הילדים וחינוכם והתפקיד האימהי התאפיין בהתמסרות לצורכי הילדים. לקראת המאה ה-20 החלה להתפתח תפיסה חינוכית חדשה אשר יצאה כנגד גילויי חיבה, פינוק וחום. הציפייה מן ההורה הייתה לחינוך נוקשה וכפייתי מתוך אמונה כי חינוך זה יעצב את הילדים להישמע לפקודות בחייהם הבוגרים ויסלק כל התנהגות מתנגדת מצידם (עמית, 2006).

במהלך שנות השישים של המאה ה-20 החלו לחדור לציבור גישות פסיכולוגיות שהעמידו את הילד במרכז ההוויה המשפחתית. המשמעות הייתה כי על ההורים לטפח את ילדם בדאגה ובאהבה מבלי להציב לו גבולות וכך יגדל להיות אדם סקרן וערכי, המסוגל להתמודד עם קשיים (רולידר, 2011). גישות ליברליות אלו לא הסתפקו בביקורת כנגד החינוך הסמכותי שהיה מקובל עד כה. הן ערערו על עצם תפקיד הסמכות וייחסו לו משמעות גנאי ואחריות כגורם האחראי לתחלואות ולקשיים בחיי הפרט. על פי האידיאולוגיה הליברלית תפקיד ההורה היה להרעיף אהבה, תמיכה, הבנה ועידוד לילדו ולאפשר לו חופש מלא מבלי להעמיד בפניו כל גבול או דרישה, מתוך רציונל כי ילד הגדל בחופש ותמיכה יהפוך בעתיד למבוגר בריא, סקרן, חכם וחברותי (עומר, 2008; שני, 2016). בעקבות תיאוריות חינוכיות אלו המונח סמכות הורית הפך למונח מוקצה בעולם המערבי (עומר, 2008; רולידר, 2011).

החל משנות ה-80 מחקרים רבים הוכיחו כי המציאות בשטח הייתה שונה מכפי שניבאו וההשלכות לגישה הליברלית היו הרסניות, דבר אשר ניפץ את החלום עבור גישה זו. תוצאות המחקרים הראו כי חלה עלייה ניכרת בשכיחות אירועי האלימות, הפשיעה והנשירה מהמסגרות החינוכיות. בנוסף עלה נתון נוסף אשר הראה כי ילדים אשר חונכו בגישה הליברלית מתירנית סבלו מדימוי עצמי נמוך. ההסבר לכך היה כי ילדים אלו אשר הוריהם נמנעו מלהפנות כלפיהם כל ביקורת או דרישה ומנעו מהם להתמודד עם חוויה של קושי ותסכול, פגעו ביכולת שלהם להתמודד עם קשיים ובתחושת המסוגלות העצמית ומכאן גם בדימוי העצמי (עומר, 2008).

בעידן של היום לא קל להיות הורה. ההורות של היום דורשת התמודדות עם מגוון רחב של קשיים שלא היו בעבר כמו האינטרנט, חשיפה לתכנים לא חינוכיים בטלוויזיה אשר מהווים מודל שלילי לילדים, חברת השפע המעודדת צריכה חסרת גבולות וחשיפה מוקדמת לאלכוהול, סמים ותכנים פורנוגרפיים. כל אלו בשילוב הנוכחות הנמוכה של ההורים בבית בשל קריירה ותחושת האשמה המתלווה לכך, מתורגמים לניסיון בלתי פוסק לפצות את הילדים, לנסות לשאת חן בעיניהם בכל דרך אפשרית כולל ויתור על הצבת גבולות ואכיפתם באופן עקבי ובמילים אחרות ויתור על הפעלת סמכותם ההורית. אנו עדים היום לילדים שכבר מגיל צעיר מגלים התנהגויות לא ראויות המלוות בהתנגדות לביצוע משימות פשוטות כמו קימה בבוקר, פינוי הכלים לכיור, חוצפה, זלזול וחוסר כבוד, הפגנת אלימות, סירוב לכבד את כללי הבית ולקבל את המילה "לא" כתשובה (רולידר, 2011; עמית, 2006).

אחד המונחים הבולטים בשיח הפנימי של פעם הוא הכבוד. כל פגיעה בכבוד חייבה תגובה הולמת וחריפה באופן שתפגע בפוגע ותמנע ממנו לחזור על מעשיו. כיום הילדים לא מייחסים כל ערך לנושא הכבוד ההורי, הם לא ימהרו להתנצל ואף ימשיכו במקרים רבים להפגין חוצפה, דבר אשר עשוי לגרום להפעלת כוח נוסף מהצד הנפגע, שפעמים רבות עדיין לא זוכה להתנצלות ולכן נוטה לוותר ולהיכנע, דבר אשר מחליש את סמכותו וכוחו מול הילד (שני, 2016).

גם חוויית הדיסטנס שונה מכפי שהייתה בעבר. תחושת הדיסטנס שיקפה את הפער העצום בין בעל הסמכות לבין הילד מתוך אמונה כי קרבה נוגדת סמכות. כיום ההורה מרגיש שעל מנת ליצור את הדיסטנס הוא צריך ניתוק מהילד, אך דיסטנס זה איננו מבטא סמכות אלא חולשה ללא קול ומעמד. (עומר, 2008, שני, 2016)

ההתערערות הבלתי הפיכה של הסמכות של פעם וכישלון החלום הליברלי מתירני יצרו בעיה חדשה בחינוך הילדים: כיצד למלא את הריק שנוצר כך שישופקו לילדים חוויות בונות של גבולות, דרישות וצורך בהתמודדות, אך בצורה קבילה מבחינה ערכית וחברתית. התשובה לכך קיימת בגישת הסמכות החדשה המשלבת בין נוכחות וקרבה, תוך הפגנת דאגה והשגחה (שני, 2016).

משפחה במעבר- בין מודרני לפוסט מודרני

המושג "פוסט מודרניזם" החל להופיע לפני שלושים שנה לערך והוא מבטא את המהפך המואץ המתחולל בעשורים האחרונים בכל תחומי החיים של הקיום האנושי (אבירם, 1994; אבירם, 1996; צפרוני, 2000). בעוד שבעבר החברה המודרנית הייתה מבוססת על אמונה במציאות אובייקטיבית ועל ערכים מוחלטים וברורים המחייבים את כל בני האדם במובנים של נכון, מקובל או אמיתי, התפיסה הפוסט מודרניסטית מאופיינת בארעיות, בספקות ובזוויות הסתכלות שונות אשר מנוגדות לערכים מוחלטים (אבירם, 1994, דור, 2005). התפיסות האידיאולוגיות אשר נחשבו כאמת בחברה המודרנית פינו את מקומן להשקפות פלורליסטיות ולאנטיבידואליזם, אשר דגלו בשוויוניות ופתיחות והביאו להתרבות נורמות חברתיות חדשות (אבירם, 1994, דור, 2005, עמית, 1997).

אחד התחומים המרכזיים אשר הושפעו במעבר מהמודרניות לפוסט- מודרניות הוא מוסד המשפחה. אם בעבר נחשב מבנה המשפחה הגרעיני (זוג הורים נשואים וילדיהם הביולוגיים) כמסגרת האופטימלית, כיום זוכים מבנים חדשים של משפחות לגיטימציה. בעקבות זאת ניתן לראות שכיחות עולה של משפחות חד הוריות בשל גירושין או כבחירה מראש, משפחות חורגות, חד מיניות, לא נשואות ועוד (אבירם, 1994; צפרוני, 2000; דור, 2005).

תפיסת המשפחה בעידן המודרני הייתה מאופיינת בהיררכיה ברורה של סמכות ובהגדרת תפקידים ברורה בין ההורים. האם נשאה בתפקיד עקרת הבית ותפקידו של האב היה לדאוג לפרנסת המשפחה. חלוקה זו נועדה על מנת להבטיח מצב בו ההורים יהיו אחראיים על צרכי ילדיהם תוך שמירה עליהם והכוונתם. האינטראקציות עם הילדים הוכתבו על ידי מערכת ציפיות ברורה ובלתי ניתנת לערעור וכוח הסמכות של ההורים היה ברור לכולם (עמית, 1997).

עם המעבר לפוסט מודרניות והתודעה הפמיניסטית החל שינוי בתפיסת התפקידים המיניים שהיו מקובלים עד כה בתא המשפחתי. תהליכי התחזקות ערכי השוויון הביאו נשים רבות לצאת לעבוד ולהגשים את עצמן ושינוי זה השפיע על דפוס חלוקת התפקידים בבית. מעתה היו הגברים מעורבים

יותר בחינוך הילדים ובביצוע מטלות משק הבית (אבירם, 1994; צפרוני, 2000; דור, 2005; Elkind, 1994).

השינוי בדפוסי הפרנסה ויציאת שני ההורים לעבודה נתן את אותותיו על הילדים ועל הדינמיקה המשפחתית. בעוד שבעבר האם נכחה בבית עם ילדיה לאחר שובם מהלימודים, כיום ההורים נעדרים שעות רבות מהבית ולכן נותרים הילדים למשך זמן ממושך בהשגחת מטפלת או ברשות עצמם. במצבים אלו נדרשים הילדים לתפקד כ"בוגרים" ולדאוג לעצמם. גם החשיפה הרבה לתקשורת ההמונים והידע הזמין והבלתי מוגבל, פוגע בתמימותם של הילדים ובמעמדם של ההורים. אם בעבר היה ההורה בעל הידע, הניסיון והסמכות, כיום בעידן הפוסט מודרני הוא איבד את בלעדיותו והילד נסמך עליו פחות (צפרוני, 2000; אבירם, 1994).

תחום נוסף אשר מבטא את השינוי הוא הופעתן של תיאוריות פסיכולוגיות שהגבירו את המודעות לצרכים הרגשיים של הילדים. תיאוריות אלו ועידן הפלורליזם והשוויון, הביאו להכרה חברתית בזכויות הילד ולאיימוץ האמנה לזכויות הילד אשר רואה את הילד כשווה, בעל זכויות וזקוק להגנה (ישראל, 1992).

מכאן התוצאה ברורה - המרחק הפסיכולוגי בין הדורות קטן, גבולות ההבחנה בין הילדות לבגרות והתפקידים הגילים מטשטשים. לשינויים אלו קיימת השפעה על מערך היחסים בין ההורה לילד ולאיכותה של הסמכות ההורית (אבירם, 1994; דור, 2005).

קשיים בסמכות ההורית בעידן פוסט מודרני

עד תחילת המאה משימת ההורות היתה ברורה למדי – כל אחד למד מהוריו איך להיות הורה, היתה הגדרה ברורה של מה מותר ומה אסור ולכולם היה ברור מעמדו של אב המשפחה. לילדים לא היו זכויות רבות מידי וודאי שלא הורשו לומר את המילה האחרונה. לפיכך לשני הצדדים היו פחות כעסים ופחות ייסורי מצפון (עמית, 2009). אחד התחומים המרכזיים בהם חל שינוי משמעותי במעבר לתקופה הפוסט-מודרנית הינו מוסד המשפחה. המשפחה הגרעינית המונוגאמית, המבוססת על קשר זוגי והמאופיינת בהיררכיה ברורה של סמכות ובחלוקת תפקידים ברורה ונחשבת כאידיאל בעידן המודרני, עברה שינוי ברוח הפוסט-מודרניות וכיום מספר סוגי המשפחות גדול ומגוון (Elkind, 1994). ככל שגדלה הפתיחות, רבו אי-הבהירות והבלבול וכשאינן קו מנחה, נוצרת מבוכה (עמית, 2009). הורים רבים מאבדים את יכולתם לפעול ונעשים משותקים בגלל פחד, רחמים, חוסר אונים, יותר מידי דיבורים או חוסר אמונה בעצמם (עומר, 2000). היום ההורים אינם רוצים לגדל את ילדיהם באותו אופן בו הם עצמם גדלו, אך לא ברור להם מהי הדרך הנכונה. קיים הרצון והצורך להשתייך לעולם המודרני, דבר המרחיק באופן ברור מגישות מסורתיות לגידול ילדים (עמית, 2009) קיימות מספר סיבות לקשייהם של הורים בהצבת גבולות בעידן הנוכחי:

חשיפה לטכנולוגיה - עמית (2009) מציין בספרו "הורים כבני אדם", כי בעידן של "תקשורת המונים פתוחה" נוצרה מהפכת תקשורת המעבירה כמות עצומה של מידע מהיר לכל אזור בעולם. אם בעבר ההורים נתפסו בעיני הילדים כיודעי כל וכבעלי כישורים ומיומנויות לפרש עבורם את העולם (Elkind, 1994), כתוצאה מחדירת מקורות המידע לתוך הבתים, חל גם שינוי בדפוסי החינוך ובמעמדם של ההורים, שכבר לא נתפסו בעיני ילדיהם כמקור מידע עיקרי. בשל כך, התלות של

הילדים בהוריהם הלכה ופחתה וכך גם השפעתם של ההורים כמחנכים (עמית, 2009). עומר (2013) בספרו "עולם של פיתויים" מתייחס לרגשי הנחיתות המתגברים אצל ההורים סביב עולם הטכנולוגיה בו בקיאים ילדיהם. פערים אלו מובילים את ההורים לשני מצבי קיצון הנעים בין רפיון הסמכות ו"הרמת ידיים" לבין שליטה באמצעות מעקב אחר אתרי הגלישה של ילדיהם.

בלבול וחוסר וודאות - התרבות שבה אנו חיים מולידה מכשולים רבים, שכן קיימת מחד גיסא ציפייה מההורים לעידוד אווירה דמוקרטית, תוך שימת דגש על האינדיבידואל ועל חופש הביטוי שלו ומאידך גיסא לחנך ולהציב גבולות (בלנק ופוקס-שבתאי, 2004). עמית (2006) מציין בהקשר זה כי העידן הפוסט מודרני רווי בתיאוריות חינוכיות, בעלות השקפות עולם מגוונות המושכות את ההורים לכיוונים שונים ומעמידות אותם במצב של בלבול ותחושה של אובדן דרך. שפע האינפורמציה אשר מגיע אל ההורים באמצעי התקשורת השונים והמחסור בכלים לסנן באופן איכותי מידע רב זה, גורמים לאנשים תחושה של בלבול עצום. הורים חדלו לסמוך על תחושותיהם ועל הבנתם הטבעית, והם נותרים חסרי אונים מול ההשפעה הגורפת של ה"רחוב" על ילדם. בחברת השפע המודרנית – שפע של אפשרויות, שפע של מכשירים, שפע של אינפורמציה – הולכים גם ההורים וגם הילדים לאיבוד (עמית, 2009).

מחקרים שונים המתפרסמים ומדווחים על השלכות של התנהגויות כאלו או אחרות על ביטחונם ודימויים העצמי של הילדים (כגון מריבות בין הורים או צורכי של הילד בהרבה חוס ואהבה בגיל הרך), תורמים להכבדת תחושת האחריות על ההורים ומקשים על יכולתם לנהוג בספונטניות ובביטחון מול ילדם (עמית, 2009).

אי הוודאות ההורית באה לידי ביטוי בכך שההורים חדלו מלסמוך על האינטואיציות שלהם, מחשש לפגוע בילדיהם. ההורים איבדו ביטחונם העצמי והחלו לפקפק בזכותם להשליט על ילדיהם משמעת וגבולות (בלנק ופוקס-שבתאי, 2004). על פי תייר (2013) ישנן משפחות אשר ההיררכיות בהן מטושטשות – הורים רבים חושבים שמחובתם להסביר לילדיהם את בקשותיהם ודרישותיהם, ושההיגיון הוא שיגרום לילדיהם לשתף פעולה. להורים אלו אין בהירות בנוגע להבדלי ההיררכיה ואין הם בטוחים בנוגע להיותם בעלי הסמכות לקבוע ולאכוף את הכללים.

הורים סיגלו לעצמם דרכים שונות להתמודד עם חוסר הוודאות ההורית. ישנם המנסים להתעלות על תחושת חוסר הביטחון ומנסים לפעול מול ילדיהם בנחישות ברגע מסוים, אך מיד לאחר מכן מלווים אותם ייסורי מצפון (עמית, 2006). אחרים מעבירים מסרים מבולבלים באמצעות שדר מילולי שאינו עולה בקנה אחד עם המסר הבלתי מילולי הכולל שפת גוף, טון דיבור וכדומה. ילדים במקרים אלו מזהים את המסרים הסותרים ומנצלים זאת לטובתם (תייר, 2013). ישנם הורים הנכנעים לחוסר היכולת לפעול בנחישות מול ילדיהם ומנסים ליצור קשרי חברות עימם (אבירם, 2007). הורים מבולבלים עלולים לוותר על תפקידם כמובילים וכמעניקי גבולות לטובת מניעת קונפליקטים בינם לבין הילד (תייר, 2013). הורים רבים שנמנעים מלהציב גבול לילדיהם בשל הבלבול בו הם נתונים, מדווחים על רגשות טינה, כעס, אכזבה וחוסר אונים (בלנק ופוקס-שבתאי, 2004).

הילד במרכז - העמדת צרכי הילד במרכז תשומת-הלב גרמה לעיוות בתפישת המשפחה – זכויות ההורים וצרכיהם נדחקו לקרן זוית. במאה ה-19 התפתחה המודעות לצורכי הילד, בעקבות התנועה הפידוצנטרית (הילד במרכז). עד אז נתפש הילד כמבוגר צעיר, שנוצל לעבודה קשה, ללא

התחשבות בצרכי המיוחדים. התפתחות התעשייה וחוקי ההשכלה החדשים שחררו את הילדים מעול העבודה והקנו להורים יותר פנאי לפעילות משפחתית משותפת. התיאוריות הפסיכולוגיות שפרחו בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה הנוכחית, תרמו למיקוד תשומת-הלב של ההורים לצרכי הפיזיים, השכליים והרגשיים של הילד, יותר מבעבר (עמית, 2009). תפיסת הילד כאינדיבידואל אשר ייעודו הוא הגשמה עצמית, מובילה הורים לנקוט בחינוך המעניק זכויות יתר לילדיהם, ללא כל התייחסות לחובות שלהם. כתוצאה מכך, מערכת היחסים בין הורים לילדיהם הפכה פעמים רבות למעוותת וחד סטרית (עמית, 2006). יכולתם של הורים ומורים כאחד להוות דמות סמכות ולפעול מתוך ציפייה לציות ולוויסות רצונותיו של הילד נפגעה, שכן תפיסת החינוך השתנתה לכיוון מימוש עצמי והצבת הילד וריצויו במרכז (מיזלס, תשס"ה). תייר (2013) מתארת את השינוי במעמדו של הילד כמעבר ממעמד של זוטר במשפחה אל מעמד של דמות מרכזית בה. היא מציינת כי מגמה זו הוקצנה בעשורים האחרונים עד כי ישנם הורים הנמנעים מכל סוג של הצבת גבולות – חלקם קרייריסטים המעדיפים לבלות בהנאה עם ילדיהם בזמנם המשפחתי המועט וחשים צורך לפצות את ילדיהם על היעדרותם מהבית. הם נמנעים ממחלוקות וויכוחים עם ילדיהם בזמן המועט שנותר להם יחד. בשל רגשות אשם על חוסר בנוכחות פיזית, הם נמנעים מהצבת גבולות ומשמעת (גיורא, 2010) וחלקם כהתרסה לחינוך הסמכותני שקיבלו מהוריהם. ההורים של היום מגדלים את הילד כשלנגד עיניהם הם רואים יותר מהם כהורים צריכים לתת ופחות מהם יכולים לבקש מהילד. הילד קולט את המסר של הוריו ודורש מהם עוד ועוד. הם מקבלים מסר שהם מרכז העולם, במקום ההבנה שהם חלק מעולם בו קיימת מערכת-יחסים הדדית של נתינה-קבלה (עמית, 2009).

משפחות במבנה אחר - מצבים משפחתיים מאתגרים כגון משפחות חד-הוריות או גירושים גם כן בעלי השפעה על היכולת להצבת גבולות עבור הילדים. בעשורים האחרונים עברו על מוסד המשפחה בעולם שינויים מרחיקי לכת. בעבר, המודל הרווח של משפחה כלל אבא-אמא-ילדים. בעידן המודרני אנו עדים לתזוזה ממבנה מסורתי זה, לעבר סוגים שונים ומגוונים של הורות ומשפחתיות. לעתים קרובות קורה כי עצם ההשתייכות למשפחה בעלת מבנה "אחר", מקשה על ההורים לעמוד באתגר הצבת הגבולות. (רולידר, 2011). במקרים של גירושים, רגשי האשם וההלקאה העצמית של שני ההורים כלפי הילדים וסבלם כתוצאה מהגירושים, הם הגורמים העיקריים לקושי של ההורים המתגרשים לשאת את לחצי הילדים ולהציב גבולות. התגובות הטבעיות של הילד נוכח משבר הגירושים, גורמות לחלק ניכר מההורים להיכנע לרצונותיהם של הילדים ללא סייג (רולידר, 2011), הורים גרושים נוטים להגיע למצב של פיצוי יתר – מרחמים על הילד, לא מציבים לו גבולות, נותנים לו הרגשה שהכל מגיע לו, מעבירים לו שדר שהוא מסכן ושהדרך לפצות אותו היא ע"י ויתורים ושוחז. מסרים אלו גורמים לילד להתקבע באומללותו ומקטינים את הסיכוי להתמודדותו (רביב וכצלסון, 2003). כמו כן מחקרים בתחום ההתנהגותי מראים כי לילדים להורים גרושים בעיות התנהגות וקושי בקבלת מרות של מבוגרים (Camara&Resnick, 1989). במשפחות חד-הוריות ניתן לזהות תופעה בה הילד ממלא באופן זה או אחר את תפקיד בן/בת הזוג של ההורה, וכתוצאה מכך סמכותו של ההורה ויכולתו לעמוד בלחצים מצד הילד מתערערת. בנוסף על כך, הימצאות ההורה כאחראי בלעדי על גידול הילד, ללא תמיכה וסיוע, מחלישה את יכולתו להציב גבולות (רולידר, 2011).

"קץ הילדות" - אבירם (2007) מתייחס לתקופה הפוסט מודרנית ומתאר כיצד עם השנים התערערו ההגדרות של התפקידים החברתיים המיוחסים לילדים ולמבוגרים, כך שהילדים נעשים דומים

יותר ויותר למבוגרים ולהיפך. תהליך זה נקרא לדבריו "תהליך היעלמות הילדות" והוביל לשחיקת דפוסי הסמכות המסורתיים. ההבחנה בין ילדים למבוגרים נעשתה מטושטשת בשל המהפכה התקשורתית האלקטרונית, שהובילה למציאות חדשה שבה אין אפשרות לשמירת סודות מציבור הילדים, ואף הילדים לעתים יודעים יותר מהוריהם, דבר המוביל גם כן לערעור הסמכות ההורית. אם בעבר, בתקופת הדפוס, המבוגר סינן עבור הילד את המידע, הרי שעם כניסת המדיה הילדים חשופים לנושאים רגישים כמו מין, אלימות ומוות, שאינם הולמים את גילם. בדרך זו הנאיביות והתמימות הילדודית הולכות ונעלמות מהעולם, עד כי הילדים הופכים למעין מבוגרים (עמית, 2009). תייר (2013) מחזקת את הטענה שהורים בעידן "קץ הילדות" נוקטים בדפוס חשיבה מסולף ורואים בילדיהם מבוגרים ומתוך כך מאפשרים להם לקחת החלטות. הבעיה הטמונה בהתנהלות זו הינה שהילדים אמנם נראים ומתנהגים כמו מבוגרים, אך מבחינה התפתחותית הם אינם בשלים לקחת אחריות זו. אם כן, בעידן הנוכחי, כל עוד אמצעי המדיה מצמצמים את תפקיד ההורים כמעצבים ודוחקים את מעמדם, המשימה של ההורים הופכת למורכבת ביותר (כצנלסון, 2005).

מסרים סותרים בנוגע לציפיות לציות - היבט ייחודי של החברה הישראלית נוגע בשינוי בהתייחסות לקונפורמיות וציות לסמכות ולחוקים. המסרים שעוברים בימינו לילדים הינם שדמויות הסמכות אינן מצפות מהם לשמור על הנהלים והחוקים או על הסדר והנימוס, אלא להיפך – מי שמציית באופן חלקי ביותר ומצליח להימנע מציות באופן אלגנטי ולא בוטה, מוערך בחברה הישראלית. מייזלס רואה בהיבט זה של אי-ציות להוראות מאפיין בולט של החברה הישראלית, "תושייה" – היכולת למצוא פתרון שלא על-פי הנוהל והספר, לעומת "פראיר", "יורם" או "חנון" המכונה מי שמציית לנוהל או לסדר. תפיסה זו יוצרת פרדוקס שכן הילדים קולטים מצד הוריהם ציפייה שלא לציית לחוקים ולנהלים למול מסר סותר בו הם מתבקשים לציית לחוקים ולגבולות ולשמור להם כהורים.

כאמור, התמורות שחלו בחברה המערבית במעבר מעידן מודרני לפוסט מודרני שינו את אורח חיי המשפחה, ערערו דפוסי קיימים וברורים והציבו בפני ההורים התמודדויות חדשות ומאתגרות. התפיסות המודרניות המאופיינות בפלורליסטיות, שוויון ופתיחות הולידו תחושות של טשטוש גבולות ואי בהירות והשפיעו על דפוסי ההורות באינטראקציה שבין ההורה לילדו. המצב שהתהווה יצר הורים מבולבלים, חסרי אונים אשר מתקשים להציב לילדיהם גבולות ואיבדו את סמכותם כהורים (מייזלס 2005).

על גבולות וסמכות

חשיבות הגבולות

רובן של התיאוריות ההתפתחותיות מציגות סברה שהחוויה הנפשית, הפנימית, של התינוק בימיו הראשונים היא כאוטית (תייר, 2013). על ההורים מוטלת האחריות לסייע לילדם לארגן את חייו. הארגון החיצוני של חיי התינוק מקל עליו לארגן את החוויה הפנימית שלו ומסייע לו לחוש ביטחון, שכן היכולת לצפות מה יקרה ולזהות עקביות בהתנהלות, תורמת לתחושה מסוימת של שליטה וסדר בחייו. תחושות הביטחון והשליטה נוסכות בתינוק רוגע ותורמות לתחושת הארגון הפנימי, אשר בהמשך יאפשרו לו פניות ליצירת יחסים רגשים חיוביים עם המטפלים שלו ויצירת תשתית

ממשית להענקת גבולות. יצירת הרגלים בתקופת הינקות, יקלו על מעמסת ההשקעה בתהליך הענקת הגבולות בשלב מאוחר יותר (תייר, 2013). גבולות, מסבירה כצנלסון, הינו מה שמזוהה עם חינוך להרגלים ולהבחנה בין מותר לאסור, בין טוב לרע (כצנלסון, 1998). הגבולות חשובים לילדים כיוון שהם מסייעים להם לארגן את עולמם הפנימי, מגנים עליהם מפני הדחפים התוקפניים, מפתחים את כושרם לדחוק סיפוקים ותורמים לשכלול כישוריהם החברתיים, טיפוח עצמאותם וחיוק תחושת השייכות שלהם. מטרת הגבולות היא ללמד את הילדים על איפוק, התחשבות בסביבה, דחיית סיפוקים וויתור (כצנלסון, 2005).

התפתחותו של הדימוי העצמי מתבססת בין היתר על החוויה של התגברות על קשיים. התפתחותם של ילדים מלווה במצבי קושי רבים, כמו המעבר לגן הילדים או לבית-הספר, הצורך לקבל כללי משמעת והצורך לדחות סיפוקים. "עמוד השדרה" של הדימוי העצמי הינו התמודדות עם דרישות וקשיים. חוויות של כורח ושל עמידה בגבולות, בונות את תחושת המסוגלות העצמית ומולידות התפתחות, שהיא במידה ניכרת תולדה של המאמץ לגבור על הקשיים הניצבים בדרכנו (עומר, 2008).

מייזלס רואה בגבולות מרכיב חיוני להתפתחותם של ילדים שאינם עתירי ניסיון כמו המבוגרים ואינם יודעים עדיין מה טוב עבורם וזקוקים להדרכה ולהכוונה. היא קוראת להורים להציב גבולות ברורים עבור ילדים, במקביל לצורך הבסיסי של אהבה, חום ובטחון רגשי (מייזלס, 1992).

תייר (2013) מציעה את המונח "הענקת גבולות" על פני "הצבת גבולות", שכן בהזדמנות זו מציידים ההורים את ילדיהם בדבר יקר ערך, חיובי, חשוב ואיכותי, שיתרום להם רבות לאורך חייהם, הם מעניקים לילדיהם מתנה.

לפי עמית הצבת הגבולות חיונית בראש ובראשונה לילדים אך היא חיונית אף להורים. גידול ילדים כרוך בנטל כבד המותיר פעמים רבות את ההורים במצבי תסכול ושחיקה המונעים מהם לעסוק בתחומי עניין אישיים ובטיפוח הזוגיות. באמצעות הצבת גבולות ברורים, ההורים יכולים לשמור על מאגר אנרגיה הכרחי לפעילויות אלו ולהמשך תפקודם באופן מיטבי (עמית, 2006).

גבולות, כאשר הם ברורים, עוזרים גם לילד להבין למה עליו לצפות ומונעים מצב של הפתעות וחוסר וודאות – דבר אשר כשלעצמו מפחית מתח וחרדה. כאשר נוצרת ההפרדה בין הילדים וההורים, הילד מתחיל לפתח את עצמאותו במסגרת נוחה יותר, מבחינה זו שיש לו בטחון אישי וודאות לגבי העתיד. ילד שהוריו אינם מציבים לו גבולות למעשה מוטל עליו לשמור על עצמו, להשקיע מאמץ ניכר כדי ללמוד ולהבחין מה טוב ומה לא. גם כשיגדל, לא תמיד יצליח להבין מה טוב ומה רע, כיוון שהוא לא רגיל למצב שבו יש משהו שהוא מעבר לגבול ושחציית הגבול נושאת תוצאות. בכך שאנו מציבים לילד גבולות, אנחנו בעצם מעניקים לו בטחון. הילד יודע שכל עוד הוא לא חוצה את הקווים, הוא עושה מעשה נכון ומתוך כך הוא מתפתח, הוא לומד ומפנים מה טוב ומה לא טוב בעולם אליו הוא שייך (גורא, 2010). הצבת הגבולות היא צורך חיוני להתפתחות הנפשית והרגשית של הפעוט והילד, משום שהיא מקנה לו יכולת התמודדות עם מצבים שונים ומאתגרים ותחושת הישג בונה, ועל ההורים לספק צורך זה. חיוני ליצור תסכולים אצל הילד משום שתסכול הוא מהותו של החינוך. תפקיד החינוך הוא תהליך של סוציאליזציה. היכולת של הילד להתמודד עם המצבים המתסכלים הכרוכים בהצבת הגבולות, חיונית לצמיחתו, משום שהתסכול מארגן את הילד ומאתגר אותו. כבני אנוש אנו נולדים עם דחפים ויצרים שונים. הדחף שהכי קשה לשאת הוא הדחף התוקפני,

כאשר מתעורר דחף כזה בילד, שעדיין לא למד כיצד לשלוט בו, הוא מתמלא חרדה. חרדה מפני התעצמות התוקפנות עד כדי הריסת"כל חלקה טובה", הכוללת את משחקיו ואת הקשרים החברתיים שלו עם חבריו והוריו. הדרך היחידה להרגיע ולמתן את הדחפים התוקפניים היא להראות לילד שיש מי שחזק ממנו, שדואג לו ולא מאפשר לדחפיו להשתלט ולזרוע הרס בחייו. כשהורים מציבים גבולות לילדיהם, נוצרת גם הבחנה והפרדה בינם לבין הילד. כשהילד מבין שקיים "עולם של מבוגרים" ו"עולם של ילדים", קרי, שישנם דברים שמוותרים רק למבוגרים ואסורים לילדים, הדבר נוסך בו ביטחון. המסר בכך הוא כי ההורים שלי גדולים, חכמים, מנוסים וחזקים יותר ממני, ולפיכך הם גם מסוגלים לשמור עלי (גיורא, 2010).

לדברי עמית (2006), ילד יהיה מסוגל לנוע בבטחה, לממש את סקרנותו, להתנסות וליהנות מחוויית משחק, כאשר ירגיש ביטחון שיש מבוגר אחראי שיעצור אותו באם יבצע פעולה אסורה. תחושת הביטחון כוללת, לדעת מייזלס (1992), הן את הבנת הילד שיש לו על מי לסמוך, והן את ההבנה שהאחריות אינה מוטלת על כתפיו הצרות לבד. כאשר הגבולות מטושטשים וההורה מבטא מול ילדו חוסר ביטחון, הילד יפתח חוסר אונים ויגלה הססנות באשר לצעדיו. בנוסף, הגבולות מונעים מצבים של כאוס ואנרכיה, באמצעות הבחנה ברורה בין טוב לרע ואסור למותר (עמית, 2006). הגבולות והחוקים מפחיתים את תחושת החרדה ומספקים לילדים ביטחון, יציבות והגנה מפני חוסר וודאות בעולם ומפני אובדן שליטה עצמית. (בלנק ופוקס – שבתאי, 2004). כוכבי ורביב (2007) מתארים מציאות בעלת גבולות, כמציאות בה האדם חווה למידה חיונית המכינה אותו להתמודדות בחברה הרחבה ואילו מציאות נעדרת גבולות ברורים, כמציאות שעשויה להיות עוינת ואלימה עד כי תהווה סכנה לקיום החברה האנושית. זאת ועוד, בלנק ופוקס שבתאי (2004) גורסות כי הורים אשר נמנעים מלהגביל את ילדיהם, נתפסים בעיניהם כחלשים, עד כי נוצרת מציאות בה הילד שולט בהורה. תחושת השליטה הזו תהיה מלווה גם בתחושה גדולה של חרדה, בה הילד מפנים כי אין לו על מי לסמוך ואין מי שיגן עליו בעתות של סכנה. עמית (2006) מוסיף כי הגבולות נחוצים להסתגלותו של היחיד בחברה. לדבריו, אי הצבת גבולות מגיל צעיר, כרוך בהשלכות שליליות חמורות הפוגעות בכישוריו החברתיים של הילד לטווח הרחוק, באופן אשר יקשה עליו להסתגל למסגרות חברתיות בעתיד. בלנק ופוקס שבתאי (2004), מחזקות דברים אלה ומציינות כי ילד לא יוכל להסתגל לחברה החברתית במציאות בה קיים פער גדול מאוד בין המתירנות בבית לבין המגבלות והאיסורים בעולם. כמו כן היעדר גבולות לפי בלנק ופוקס (2004), מגביר את הסיכוי לפיתוח רגשות שליליים של מרירות, טינה, כעס ותסכול בקרב ההורים, אשר יוצרים בסופו של דבר התפרצויות זעם קשות מצדם. בכדי שהילד יהיה בשל להשתלב במסגרות חברתיות מבלי שיוקע מהן ויחווה חיי בדידות ודחייה, על ההורים לאפשר לו, באמצעות הצבת גבולות ואיסורים, להכיר, לחוות ולהתמודד עם רגשות של ייאוש, אכזבה ותסכול, אשר באופן בלתי נמנע, יתקל בהם בחיים החברתיים. הפעלת הסמכות ובתוך כך הצבת הגבולות הכרחית ומאפשרת להורים לבצע את תפקידם בהדרכה, וויסות וטיפול בילדיהם (מינושין, 2003). לפי גיורא (2010), ילדים הגדלים ללא גבולות חדים וברורים וגדלים באווירה הורית סלחנית ורכה, מפתחים בהמשך חייהם הפרעות התנהגותיות שונות.

כוכבי ורביב (2007) מדגישים כי אין גיל לגבולות. חשוב להציב גבולות בכל גיל אך על ההורים להתאים את הגבולות להתפתחותו של הילד. ניתן להתחיל להקנות את הגבולות וכללי ההתנהגות המקובלים בחברה כבר החל מגיל שנה וחצי, בתקופה אשר בה הבנתו של הילד מתפתחת באופן אשר הינו מסוגל להבין את אשר מצופה ממנו מבחינה התנהגותית (כוכבי ורביב, 2007). הצורך

בהכוונה חשוב עוד יותר בקרב ילדים קטנים אשר אינם מבחינים בין אסור למותר, ולכן זקוקים לגבולות לצורך למידה באשר לציפיות של המבוגרים מהם, לצורך הנחייה כיצד עליהם להתנהל בעולם ואף לשם ההפנמה כי הם מוערכים, אהובים ומוצלחים (כוכבי ורביב, 2009).

במסגרת המשפחתית הורים מציבים גבולות שונים לילדיהם, כדי לתחום עבורם את המותר והאסור בחיים בכלל ובחיים הביתיים בפרט. הגבולות מציינים עבור הילדים היכן מסתיים התחום המותר והיכן מתחיל התחום האסור. הנושאים בהם הורים מציבים גבולות לילדים רבים ומגוונים, החל בגיל הצעיר בהרגלי אכילה ושינה לתינוק, דרך תהליכי גמילה ממוצץ וחיתול, נוהלי קימה בבוקר לגן ולבית הספר וכלה בנוהלי ישיבה בארוחות, צפייה בטלוויזיה וכו'. בגיל ההתבגרות, משתנים הנושאים לשעות חזרה מבילויים בלילות, היעדרויות מבית הספר וכדומה (גיורא, 2010).

לפי גיורא, (2010) ניתן להבחין בשני סוגי גבולות עיקריים שהורים מציבים לילדיהם:

גבולות שנובעים מצרכי הילד:

גבולות שנובעים מצרכי הילד הם גבולות שהורים מציבים במקומות שבהם הם חושבים שטובתו של הילד דורשת ממנו לבצע פעולות שאינן מתיישבות בהכרח עם רצונותיו. דוגמא מובהקת היא גבולות בטיחות שונים, שמטרתם שמירה על חיי הילד ועל בריאותו. גבולות נוספים שנובעים מצרכי הילד מיועדים לסייע לו להתאים עצמו לחברה, על מנת שיוכל להסתדר בה ולהיות אהוב על סביבתו, כמו האיסור לנשוך. גבולות אלה פחות חד משמעיים ותלויים בהקשר המשפחתי או התרבותי.

גבולות שנובעים מצרכי ההורה:

גבולות שהורים מציבים לילדיהם במקומות בהם הצרכים של הילד מתנגשים ברצונות או בצרכים שלהם. מטרתם שמירה על בריאותו הפיזית והנפשית של ההורה וכן חינוך הילד להדדיות (גיורא, 2010).

תלמה בר-אב, בספרה "יחסים-מסע שלא נגמר" מדברת על החשיבות של חוקים יעילים ואסרטיביים, בעלי תוצאות טבעיות והגיוניות, כלומר העולם הוא מקום מסודר, ההיגיון של החיים מובע על-ידי החוקים. יש לקבוע חוקים, תוך הסבר על מהותם, לצורך הבנה ושיתוף. במידה וקיימת הפרה של חוק, כדאי ליצור תוצאות טבעיות והגיוניות (בר-אב, 1998). על אכיפת הגבולות להתבצע, תוך שימוש ההורה בתוצאות ישירות, ברורות ועקביות (אדמס ופרוגה, 1999).

לוי, בספרה "הורים כהלכה" מוסיפה כי עלינו כהורים לרכז את המאמצים לגרום לילדינו לשתף פעולה מרצון ושיתוף פעולה כזה היא טוענת, יכול להתפתח רק אם דרישות ההורים מבוססות על דאגה כנה לטובת הילד, יחס של כבוד אליו, סבלנות ומתינות (לוי, 1991). הצבת גבולות אמפטיית זהו השילוב בין הבנה וקבלת רגשותיו ומחשבותיו של הילד, עם הגבולות ההגיוניים והעקביים לגבי התנהגותו המותרת והתוצאה ההגיונית הנובעת מהתנהגות שאינה מותרת לו (אדמס, ק' ופרוגה, א', 1999). ע"פ גיורא (2010) הצבת גבולות יעילה וטובה תלויה במידת הנחישות המופגנת, בעקביות, בהתמקדות, בבהירות הגבולות ובענייניות. הצבת גבולות יעילה נעשית כשהורה מביע הבנה ונחישות – ללא רוגז, עצבנות או כעס מוגזם, ילדים מגיבים טוב יותר לגבולות, כשהם יודעים שהוריהם מודעים לרגשותיהם ומכבדים אותם (אדמס ופרוגה, 1999).

הקשיים בהצבת גבולות

החוקים והגבולות בעלי חשיבות רבה עבור ילדים, אולם בשל האיסורים וההגבלות הנכללים בהם, הם בעלי קונוטציה שלילית, ובדרך כלל יובילו להתנגדות ולמאבק מול ההורים בניסיון להסירם (עמית 2006). בעידן של היום, הורים רבים מתקשים בתחום של הצבת גבולות לילדיהם. בנוסף לסיבות לקשיים בסמכות הורית בעידן הפוסט-מודרני שפורטו קודם לכן, מינושין (2003) תולה את הקושי של ההורים בהצבת גבולות ביכולת של ההורה להעביר לילד את הסיבות לאכיפת החוק. ישנם הורים המסבירים בצורה לא ברורה ואחרים שחושבים שהסיבה מובנת מאליה. לדבריו, אי הבנת הסיבות לחוקים עשויה לגרום לילד לא לקבל אותם עם בגרותו.

ישנם הורים המתקשים להציב גבולות לילדיהם מתוך רגשות אשם אשר פוקדים אותם נוכח הסבל שיחוו ילדיהם בשל הצבת הגבולות והאיסורים. אולם, התנהלות זו של מניעת תסכול מהילד, פוגעת בו לטווח הארוך, בשל הקטנת סיכוייו להתמודד באופן עצמאי עם אתגרים (בלנק ופוקס – שבתאי, 2004). עמית, (2006) מוסיף על כך ותולה את הקושי של ההורים בהצבת גבולות ברצון שלהם להישאר בקרבה עם הילדים ומסביר כי אל להורה לחשוש מנקיטת צעדים שמא יחבלו בקשר עם ילדו, משום שאין הצבת גבולות והפעלת סמכות מפריעה לקרבה בין ההורה לילדו, אלא כאשר ישנה קירבת יתר המונעת מההורה להיות סמכותי מול ילדו. לפיכך, הורים הנמנעים מכל סנקציה כלפי ילדם ומנסים בעקביות לרצות אותו בכל דרך אפשרית, מובילים אל תוצאה הפוכה, בה הילד מבטא את כל יצריו ללא שום ריסון, תוך פגיעה בהתפתחותו התקינה.

סיבה נוספת לקשיים בהפעלת הסמכות ההורית ובהצבת גבולות נעוצה בבושה שחש ההורה בעת הגבלת ילדו במקומות ציבוריים. בימינו, הגיבוי החברתי להגבלת ילדים נעדר, שכן, ההורה המבצע את תפקידו ומגביל את ילדו לעיני אנשים, עשוי להתפס בעיניהם כנוקשה יתר על המידה. החשש של ההורים מתגובות הסביבה מהווה זרז לויתורים ולחינוך מתירני (עמית, 2006).

כוכבי ורביב, (2007) מוסיפים כי בימינו ההורים נמצאים במרוץ כלכלי וחשים לכודים בו. מרוץ זה מכתוב מציאות בה ההורים נעדרים שעות רבות מהבית וזמן האיכות המשותף עם ילדיהם מצטמצם. מציאות זו מגבירה את רגשות האשם הפוקדים את ההורים ומקשה אף היא על הצבת הגבולות

עמית, (2006) מציג תמונה מדאיגה יותר, לדבריו, כיום ישנם הורים הנוכחים באופן פיזי עם ילדיהם, אך הם לא בהכרח איתם. הם אינם בנויים לפעילות משותפת, למשחק ולניהול שיח משותף, אלא טרודים במגוון עיסוקים המונעים מהם את מלאכת החינוך. היעדר אינטראקציה משמעותית וממושכת בין ההורים לילדים, מקשה עוד יותר על ההורה להציב גבולות ואיסורים, החושש להיכנס לעימותים עם ילדו ולחבל חלילה בקשר הקיים.

ניתן לראות אם כן, כי לגבולות חשיבות ניכרת על רווחתו הנפשית של הילד, על יכולותיו החברתיות, על יכולתו לדחות סיפוקים ועל דימויו העצמי. גבולות מעניקים יציבות וביטחון אישי לילד ומסייעים לו בארגון עולמו ובהתמודדות עם מצבי תסכול וקושי. למרות כל המעלות הברורות שבהצבת גבולות עבור הילד, רבים מן ההורים, כפי שנאמר בפרק זה, מתקשים בהפעלת סמכות הורית ונמנעים מהצבת גבולות, ובכך מקשים עליו בפיתוח מיומנויות חברתיות ובהתמודדות מיטבית עם אתגרי החיים.

סגנונות הורות והסמכות החדשה

סגנונות הורות

השינויים שחלו בחיי החברה והמשפחה בתקופת המעבר ממודרניות לפוסט מודרניות באו לידי ביטוח בספרות המחקרית בנושא סגנונות הורות באותה תקופה. סגנון הורות מוגדר כמערך של גישות כלפי הילד, אשר יוצרות אקלים רגשי שמבטא את התנהגויות ההורה (בן דוד, שחורי, 2010, Darling&Steinberg, 1993).

תיאורטיקנים וחוקרים אשר בדקו דפוסי התנהגות הורית והשפעתם על התפתחותם ותפקודם של הילדים מצאו כי ישנם שני מרכיבים עיקריים בהקשר זה: שליטה הורית (דרישתיות) וקבלה (תגובתיות) (מייזליש, שרף, 2009, Darling&Steinberg' 1993). הביטויים האופייניים של רכיב השליטה ההורית מאופיינים בהצבת גבולות ובפיקוח על התנהגות הילד תוך מתן אוטונומיה, בעוד שבצורתם השלילית הם ניכרים בדפוסים מוגזמים של ויסות שגרת חייו ופעילותו של הילד, הגנת יתר והדרכה הדוקה אשר מחזקת את התלות של הילד בהורה (Darling&Steinberg' 1993). קבלה הורית מתאפיינת בשילוב המרכיבים של חום ותגובתיות, והיא כוללת את קבלת רגשות הילד והתנהגותו, הקשבה, מתן שבחים וחיזוקים ומעורבות רגשית והתנהגותית בחייו (Maccoby' 1992).

על יסוד הנחות אלו התפתחו המשגות של סגנונות הוריים מוכללים, המציינים טיפוסים הורות אופייניים, הניכרים בעמדות ובהתנהגות כלפי הילדים ומהווים בסיס לאקלים המשפחתי הכללי (יפה, 2016).

באומרינד סיווגה היבטים אלו של שליטה הורית וקבלה והציעה מודל של סגנונות הורות המבוסס על שלושה סוגים: ההורה הסמכותני, ההורה הסמכותי וההורה המתירני (Darling&Steinberg, 1993). עם השנים התרחב מודל זה על ידי מקובי ומרטין ונוסף סגנון הורי המכונה הורות אדישה/ מזניחה. (יפה, 2014).

ארבעת סגנונות אלו מאפיינים ארבעה דפוסי הורות המשתנים בהיבטים הבאים: זמינות המתבטאת ביחסי חום וקרבה, דורשנות המבטאת ציפיות והוראות, תקשורת פתוחה ופיקוח המתבטא בהצבת גבולות ואכיפתם (בולס, 2014). ההבדלים בין הסגנונות הם במינוחים: המידה בה ההורה מציב גבולות ומספק הדרכה, המידה בה הוא מסביר ומצדיק את דרישותיו מהילד, המידה בה הוא משתמש בכוח ובשליטה שלו והמידה בה הוא מספק תמיכה רגשית. הורות נחשבת על ידי רבים כאחד מביטויי המימוש העצמי של האדם. בכל אחד משלבי התפתחותם של הילדים, עומדים בפני ההורים אתגרים שונים, אולם ישנם רבים החשים שהורות לילדים מתבגרים היא המשימה הקשה ביותר (טוראל, 2003).

סגנון הורות סמכותי (authoritative) -

סגנון הורות המבוסס על מידה רבה של קבלת המתבגר תוך פיקוח הדוק עליו. סגנון זה הוא גם דורשני וגם נענה לצורכי האוטונומיה של המתבגרים. ההורים מציבים סטנדרטים ברורים להתנהגות המצופה מהמתבגר, הם מגלים אסרטיביות אך אינם חודרניים או מגבילים. יש להם קנה

מידה וציפיות והם מצליחים להעבירם בצורה ברורה למתבגר. הורים אלו נמנעים ממאבקי כוח לא הכרחיים ונמנעים מלקבל את התנהגותו הבלתי רציונלית של ילדם כעלבון אישי (טוראל, 2003). להורים אלו יש צורך להסביר לילדם את הרציונל העומד מאחורי דרישותיהם והם נכונים להקשיב לילד ולראות את הדברים מנקודת מבטו. הסגנון הסמכותי כולל מתן חוס, קביעת כללים ותמיכה באוטונומיה. אכיפת המשמעת היא יותר תמיכתית ופחות מענישה. (בולס, 2014).

סגנון הורות סמכותני/ שתלטני (authoritarian)-

מאפיין הורים המאמינים בכוח הסמכות, החלטיים ובטוחים בדעתם התופסים את המשמעת כדבר החשוב ביותר (בן דוד, שחורי 2010). סגנון זה יוצא מנקודת הנחה שההורים הם הקובעים הבלעדיים ועל-פיהם יישק דבר (בר אב, 2001). הם מאמינים בציות בלתי מתפשר ובהיענות להורה בשל הסטטוס שלו ומתוך אמונה שיחסים צריכים להיות היררכיים (בן דוד, שחורי, 2010). לפיכך, הורים אלו מעמידים דרישות מול ילדם ללא כל הסבר ומצפים כי דרישותיהם ימולאו ללא עוררין. סגנון הורות סמכותני מבוסס על דרישות גבוהות תוך פיקוח הדוק וזמינות נמוכה למתבגר. ההורים מבססים את סמכותם על ידי מתן הוראות ודרישות, כאשר רמת הדיאלוג היא מינימלית ולמתבגרים כמעט ואין אפשרות להביע את דעתם ולהשפיע. ההורה הסמכותני נוטה להעניש את הילד ואף להשתמש באמצעים כוחניים בעת שהילד פועל בניגוד לתפיסותיו ולדרישותיו (בולס, 2014).

סגנון הורות מתירני (permissive) –

הורים המגדלים את ילדיהם על פי גישה זו מאמינים כי יש לתת לילד "חופש כמעט בלתי מוגבל" וכי הורים טובים צריכים לבוא לקראת הילד ולהתחשב במה שהוא רוצה (בן דוד, שחורי, 2010). בסגנון הורות זה ההורים נענים במידה רבה מאוד לצרכי המתבגרים, נמנעים מעימותים, מאפשרים להם חופש רב ללא פיקוח ושליטה. הם ממעטים להציב בפני הילדים דרישות או ציפייה להתנהגות בוגרת המאופיינת בעצמאות ואחריות. הורים אלו תופסים את עצמם כמשאב ולא כמי שאחראי לעצב או לשנות את התנהגותו של הילד (מייזליש, שרף, 2009). Golan' (2004) אף מוסיף כי סגנון זה מאופיין בהיענות גבוהה וברגישות הורית תוך מתן חוס ותמיכה, קבלה והימנעות מאכיפה או שימוש בעונשים.

מחקרים מצביעים כי דפוס זה מאפיין לא פעם הורים אשר מתקשים להתמודד עם קונפליקטים ורגשות אשמה בשל קריירה או היעדרות (טוראל, 2003; בולס, 2014).

סגנון הורות אדישה/ מזניחה (indifferent)-

מאופיין ברמה נמוכה של דרישתיות ורמה נמוכה של היענות. הורים אלו מצמצמים למינימום את המאמצים להשקעת זמן באינטראקציה עם הילד. הם אינם מצביעים דרישות בפניו קובעים גבולות או אוכפים אותם. הורים אלו אינם נענים לצורכי ילדיהם ולמעשה מזניחים אותם (טוראל, 2003, בולס, 2014, עומר, 2000).

לאורך השנים נחקרו קשרים בין סגנונות הורות לבין היבטים שונים של תפקוד הילד. מחקרים אלו מצאו כי סגנון הורות סמכותי נמצא בקשר חיובי עם התפתחות אופטימלית של הילד בתחומים השונים בהשוואה לילדים שגדלו בסגנונות אחרים (יפה, 2014, יפה, 2016).

ילדים שגדלו על פי הגישה הסמכותית קיבלו ציונים גבוהים יותר במגוון רחב של ממדי הסתגלות, הישגים לימודיים, התפתחות חברתית, הערכה עצמית ובריאות נפשית (מייזליש, שרף, 2009; יפה, 2014). ילדים אלו מדווחים על רמות חרדה ודיכאון נמוכות, נוטים להיות עצמאיים ובעלי הערכה ודימוי עצמי גבוהים. בולס (2014) אף מוסיפה במאמרה כי ילדים שמתחנכים תחת סגנון הורות סמכותי הם מלאי מרץ, מתייחסים באופן חיובי לחבריהם, סקרנים ובעלי ביטחון עצמי ושליטה עצמית.

ממצאים אלו מסבירים את הסבירות הנמוכה שילדים אלו יפתחו התנהגות אנטי סוציאלית, התדרדרות לסמים, אלכוהול ועבריינות. חוקרים נוהגים לייחס תוצאות חיוביות אלו לשילוב הייחודי בין חום ותמיכה, דרישות והצבת גבולות במקביל להענקת אוטונומיה ושליטה פסיכולוגית מינימלית. רכיב הדרישות נמצא יעיל במיוחד ומסייע במניעת בעיות התנהגות. רכיב זה משפיע על תודעת הילד ומכאן גם על התנהגותו. בלעדיו אין משמעות לכללים ולחוקים המכתיבים את הציפיות מהילד ומבהירים לו את ההשלכות של התנהגותו, את עמדת ההורה ואת תגובתו האפשרית (יפה, 2014).

ילדים שהתחנכו תחת סגנון הורות סמכותני מגלים לא פעם סימפטומים של מצוקה, דיכאון ובעיות התנהגות שמתבטאות בבית הספר. ילדים אלו סובלים מתנודות במצבי הרוח, כועסים מהר, מגלים עוינות פאסיבית, חסרי ביטחון עצמי ושלייים או נסוגים ביחסיהם עם בני גילם (בולס, 2014; בן דוד, שחורי 2010).

ילדים להורים הנוקטים בגישה המתירנית נראים לא פעם כבעלי ביטחון עצמי, אולם בקרב מתבגרים אלו נמצאה שכיחות גבוהה של עבירות משמעת "קלות" כגון פגיעה ברכוש בית-הספר וחוסר כבוד למורה, פגיעה בהישגיהם הלימודיים, שימוש בסמים ואלכוהול (טוראל, 2003, יפה, 2013, מייזליש, שרף, 2009). סגנון ההורות המתירני מונע מהילד את ההכנה הנדרשת להתמודדות עם הבעיות והתסכולים המצפים לו מחוץ למערכת המשפחתית וככזה הוא עשוי להוביל את הילד להתחבר עם קבוצות א-סוציאליות, מאחר ולא פיתח תחושת אחריות או עצמאות (בן דוד, שחורי, 2010).

מתבגרים החווים סגנון הורות אדיש הם הקבוצה הפגיעה ביותר והדבר בא לידי ביטוי בכל התחומים - רגשי (בעיות מופנמות), התנהגותי (בעיות מוחצנות) חברתי (מעמד בכיתה) ולימודי (הישגים) (מייזליש, שרף, 2009). מתבגרים אלו נמצאים בקבוצת סיכון לבעיות התנהגות, שימוש באלכוהול וסמים, עבריינות, דימוי עצמי נמוך ובעיות זהות (טוראל, 2003; בולס, 2014).

סגנון הורות אפקטיבי הוא סגנון המצליח להגיע לאיזון בין האינדיבידואליות של ההורה לבין הקשר עם המתבגרים. איזון כזה יתרחש כאשר ההורה יבצע את תפקידו ההורי תוך הבעת עמדתו, הצבת גבולות ואכיפתם אך לצד זאת יגלה זמינות רגשית עבור ילדו, יבנה עמו קשר המבוסס על פתיחות, כבוד, תקשורת הדדית והתייחסות לצרכיו. באופן זה יזכה המתבגר להגדלת החופש והרחבת

האוטונומיה לצד הפיקוח עליו. סגנון הורות מיטבי הוא זה המתבטא בנוכחות הורית אותה חש המתבגר, אולם ישנם מצבים בהם ההורה נוכח כאינדיבידואל אך לא ממלא את תפקידו ההורי. מצב זה עשוי להיות הרסני מבחינת המתבגר (טוראל, 2003).

בגיל ההתבגרות אשר מאופיין בסערה רגשית, שינויים פיזיים וחברתיים ובדיקת גבולות, ישנה חשיבות רבה ביותר להצבת גבולות על ידי ההורים ולאכיפתם. חלק ניכר מההורים מתקשים בהצבת גבולות למתבגרים מתוך סיבות שונות ביניהן: הקושי לקבוע מהן התוצאות למעשים, חוסר יכולת לאכוף עונשים, חילוקי דעות בין ההורים באשר לאופן הטיפול בבעיה (טוראל, 2003). חשוב לזכור כי כל אחד מההורים מביא איתו לתהליך המשפחתי את מאפייניו האישיים הייחודיים ואת עמדותיו ותפיסותיו ביחס לחינוך, אשר מושפעים מהרקע התרבותי בו גדל והתחנך (בן דוד, שחורי, 2010).

תפקידם של ההורים בכל מקום ובכל זמן הוא לגדל ולחנך את הילדים ולהכין אותם לתפקידם כבוגרים אותנטיים ואוטונומיים. חלק מאחריות זו כוללת צמצום סיכונים והגדלת סיכויים, הצמחת שורשים וכנפיים, עזרה בגילוי זהותם, העולם והחברה שבה הם חיים, סיוע בבניית קשרים והפיכתם לבוגרים עצמאים העומדים ברשות עצמם (כהן, 2009).

שיקום הסמכות ההורית

נוכחות הורית

ידוע כי אחת הטראומות הקשות עבור ילד היא לגדול ללא דמות הורית. אובדן של הורה, אפילו בילדות המאוחרת עלול להיות הרסני. צורה אחרת של חסך, קצת פחות מוכרת היא כאשר ההורה מתמוטט, הופך משותק, או מאבד את קולו האישי. כל הורה נכנע לעיתים מול תביעותיו, תלונותיו, איומו או אלימותו של הילד, אך בסיטואציה שבו הכניעה של ההורה הופכת לנורמה, הילד מאבד את הנוכחות ההורית וגרוע מכך, הוא מרגיש שהצליח לחסל את הנוכחות ההורית. אם נתבונן על הצד של ההורה באותן נסיבות, נגלה הורה אשר מרגיש שהוא קיים רק עבור הילד. מצב זה בעייתי היות והורה אשר קיים רק על מנת לשרת את ילדו ולספק את צרכיו מאבד את קולו או קיומו האינדיבידואלי והופך למשרת של הילד, למי שמבצע את רצונו. להיות נוכח פירושו להיות מישהו עם מחשבות, רגשות ורצונות משלו. הילד זקוק להורה כזה כדי לגדול ורק כך יוכל להרגיש בטוח. החוויה של נוכחות הורית עשויה להיפגם גם מבחינה נוספת, כאשר הילד מתמודד עם דמות שנוכחת כאינדיבידואל, אך לא כמי שממלאת את התפקיד ההורי. מצבים כגון אלו יכולים להיווצר במקרים בהם ההורים רוצים להיות "חברים" של ילדיהם או הורים שמזניחים את התפקיד ההורי ומרוכזים בסיפוק צרכיהם, ללא התחשבות בצרכי ילדיהם. בשני המקרים הילדים חסרים את הנוכחות של ההורה כהורה. מכאן, שנוכחות הורית היא מושג דו-קוטבי: על ההורה להיות נוכח הן כאינדיבידואל והן כמי שמכהן בתפקיד ההורי. כאשר אחד מן השניים לקוי נגרם לילד חסך. החסך הגרוע ביותר נגרם על ידי דמות ההופכת מחוקה גם כאדם וגם כהורה (עומר, 2000).

הנוכחות ההורית מורכבת משלושה יסודות: (א) על ההורים להיות מסוגלים לנקוט בפעולה יעילה ומיידית אך גם לפעול לתכנון תכניות לטווח ארוך. (ב) לפתח ביטחון עצמי וערכי. (ג) להרגיש שמאמציהם נתמכים ולא מעורערים על ידי אחרים. בין שלושת הגורמים ישנה תלות הדדית והכוח לפעול נובע מהאמונה האישית והמוסרית של ההורים, אשר נתמכת על ידי הסביבה. כאשר ילד חווה

את פעילות הוריו כהשתקפות מלאה של האני מאמין שלהם וזו מגובה על ידי רשת חברתית, הוא מתנסה בנוכחות ההורית במלוא השפעתה. ילדים נוטים להגיב בחיוב כאשר הוריהם מצליחים לבטא את המיזוג הזה שבין מעשים, ערכים ותמיכה. גם כאשר הם מוחים ומעמידים את הוריהם במבחן, הם עשויים לשדר סימני הקלה. אחת הנקודות החשובות בנוכחות ההורית היא הוויסות המתאים שעל ההורים להפעיל בעוצמה ובתדירות הנוכחות בהתאם לצורכי הילד. ככל שהילד גדל על ההורים ללמוד לצעוד אחורה ולאפשר לילדם עצמאות ואוטונומיה, שכן אם לא יידעו מתי לסגת, עשוי ילדם לפתח תלות וחוסר בגרות (עומר, 2000).

הסמכות החדשה

נושא הסמכות או היעדרה של סמכות מעורר בשנים האחרונות את עניינן של מערכות משפחתיות והורים רבים חשים כי הם מתקשים בביסוס סמכותם ובהשגת השפעה מספקת על ילדיהם. בחברה בה חשופים הילדים למגוון גירויים ושפע, גדלים הפיתויים והילדים נמצאים בסיכון להיסחף ולפתח התנהגויות אנטי חברתיות כגון אלימות, התמכרויות ופשע. בקרב אנשי המקצוע ישנה תמימות דעים לגבי הצורך בשיקום הסמכות ההורית. צורך זה היווה קרקע פורייה לעליית הסמכות החדשה כסמכות אשר מחליפה את הסמכות המסורתית שכשלה ומתגברת על חסרונותיה של הסמכות המתירנית (עומר, 2008).

תפקידו של ההורה על פי עקרונות הסמכות החדשה הנו לשמר את סמכותו תוך שמירה על כבודו של הילד, אך גם על מסלול התפתחותו ותפקודו התקין. מודל הסמכות הישן מבוסס על השלטת יראה והשגת ציות כפוי ומידי. ציות חלקי או ערעור על סמכות היה נחשב פגיעה בכוחו של ההורה וזיהה את סמכותו כחלשה. בסמכות החדשה מוסר הדגש מתגובות הילד והוא עובר לתגובותיו ופעולותיו של ההורה. סמכות זו מבוססת על ההנחה כי השליטה בילד, ברגשותיו ובתגובותיו אינה אפשרית או ראויה ואי ציות אינו מהווה הוכחה לכישלון ההורה (עומר, 2008). הסמכות החדשה אם כך, אינה מבוססת על הכנעת הילד והשגת שליטה מלאה בהתנהגותו, אלא על הגברת הנוכחות וההשגחה תוך העברת מסר ברור: "אנו מכבדים את פרטיותך ובחירותיך, אך מאחר ואנו אוהבים אותך, לא נוכל לאפשר לך לפגוע בעצמך מבלי לעשות דבר!"

בספרו מתאר פרופ' עומר מגוון דרכים לכינון הסמכות החדשה במערכת המשפחתית, כאשר האלמנט המרכזי מכונה "ההשגחה ההורית". השגחה הורית היא עמדה של הורה שמתעניין התעניינות פעילה אך מכבדת בחיי ילדו (עומר, 2013). ההשגחה מאופיינת בגמישות המתבטאת בתדירות ועוצמת ההשגחה. כל עוד העניינים מתנהלים כשורה, הילד מתפתח כראוי וההורה חש כי הוא יכול לסמוך על ילדו, זכותו של הילד לפרטיות גדלה ומידת המעורבות של ההורה תקטן. אולם, כאשר עולים סימנים מדאיגים המצביעים על סכנה ממשית, ההורה יהדק את ההשגחה ההורית. בעבר תמיכה והתערבות של גורמים חיצוניים נחשבו לחולשה אצל בעת הסמכות. הסמכות החדשה מבוססת על מערכת תמיכה לה זוכה ההורה מהסביבה וזו נותנת לו לגיטימיות וכוח לפעול והוא מרגיש כי הוא איננו לבד.

הסמכות החדשה מבוססת על שלושה עקרונות: התמדה, השתייה ותיקון.

עיקרון ההתמדה מבטא עמדה לפיה במקום לחתור להכרעה מיידית, יש לשאוף לשינוי הדרגתי שיושג על ידי התמדה. יכולת ההתמדה מעלה את הסיכוי לשיתוף פעולה מצד הילד ומזינה מעגלים חיוביים, אשר משפרים את טיב היחסים והקרבה בין ההורה לילד ומעלים את הסיכוי לתגובות

חיוביות בהמשך. לעקרון ההשגחה חשיבות רבה בהרגעת הרוחות, הימנעות מתגובה מהירה ופזיזה וזמן להיערך לגיוס מערך התמיכה. תגובה מיידית ופזיזה עשויה ליצור הסלמה של המצב ואילו השגחה מעבירה מסר של המשכיות התהליך מתוך חשיבה ובקרה. התנהלות זו מעבירה בנוסף לילד מסר כי ההורה יחזור לטפל בנושא וגורמת לו להתייחס בכבוד להוריו. נקודה נוספת אליה מתייחסת הסמכות החדשה היא התפיסה לפיה ניתן לחזור לאחור ולתקן. נקודה זו תופסת עבור ההורה והילד כאחד. הודאה ותיקון טעות על ידי ההורה נתפסים כהפגנת אחריות ומחזקים את מעמדו הערכי של ההורה בעיני ילדו (עומר, 2008).

מרכיבי ההשגחה ההורית

השגחה יעילה מתקיימת בשלוש רמות: הרמה הפתוחה והחופשית מתאפיינת בשיח חופשי וגילויי לב. במצב זה הילד מגלה נכונות לשתף את הוריו מיוזמתו באירועים שונים בחייו, השיחה מתנהלת באופן ספונטני וללא חקירה או חדירה לפרטיות הילד. שיח זה הנו בעל ערך יקר היות והוא מחזק את תחושת הקרבה בין ההורה לילד ומזין את האמון ההדדי. חשוב לציין כי שיח זה הוא תוצאה של זמן והתעניינות אמיתית של ההורה בחיי ילדו. רמת הביניים של ההשגחה מאופיינת בתשאלה ממוקד. במצב זה ההורה מתשאל את הילד על פי צורך ודורש שידווח על פעולותיו. הרמה הגבוהה ביותר של השגחה מתאפיינת בפעילות חד צדדית אותה נוקט ההורה כאשר הוא בטוח שקיימת בעיה של ממש ועל כן הוא חייב לפעול על מנת להגן על ילדו. המושג "חד צדדי" מבטא את חובת ההורה לפעול גם ללא אישורו של ילדו. הורים רבים חוששים לנקוט בפעולה חד צדדית הן בשל חוסר אונים, תחושה של חוסר לגיטימיות, חשש מפני הסלמה של המצב ופחד מפני התוצאות.

שלושת רמות ההשגחה ממשיכות להתקיים כל שנות הילדות וההתבגרות, אולם היחס בניהן הולך ומשתנה ככל שמרחב העצמאות של הילד גדל. ילד בוגר עשוי לגלות התנגדות להידוק רמת ההשגחה עליו בתחומים בהם הוא כבר התרגל לעצמאות, בעוד שילד צעיר נוטה לקבל זאת יותר בטבעיות. מצב זה דורש מההורה להכין את עצמו ולהיערך לתגובות אפשריות של ילדו המתבגר במצבים בהם הוא נדרש להדק את ההשגחה ההורית אך עליו לזכור כי זהו מהות תפקידו ההורי. עליו לדאוג לילדו ולמצמצם את מצבי הסיכון אשר עשויים לפגוע בו, באופן זה הוא יחזק בילדו את תחושת הליווי והתמיכה שתסייע לו להתנהל בשיקול דעת ובאחריות מול עולם הפיתויים שבסביבתו (עומר, 2013).

מחקרים רבים מצביעים על האופן הדרמטי בו מצטמצמת מעורבות בפעילויות סיכון בתגובה לידיעת ההורה היכן ועם מי נמצא ילדו. עם זאת, רעיון הכבוד לפרטיות המאפיין את תקופתנו והיעדר ההכרה בהשפעתה המכרעת של ההשגחה, מביאים הורים רבים לוותר עליה מלכתחילה. ויתור זה מביא לעיתים לנקיטה בתגובות קיצוניות או איומים בלתי ניתנים למימוש (עומר, 2008); עומר, 2013). ניתן לראות כי מאפייני הסמכות החדשה לפי עומר (2008) אינם צריכים להתפרש כמגבלות להשגת סמכות, אלא דווקא ככאלו המסייעים לבעל הסמכות לצאת מהתחושה התחרותית בה הוא חש צורך לשלוט בילד או "לנצח" אותו.

התמורות שחלו בחברה המערבית במעבר לעידן פוסט מודרני השפיעו על דפוסי ההורות ואופיינו על ידי מודלים שונים המתארים את סגנון ההורות. סגנונות אלו נחקרו רבות ונמצאו כקשורים להתפתחות הילד בתחומים שונים. כיום נראה כי הורים רבים מתמודדים עם אתגרים שונים בתחום ההורות, דבר המתבטא באובדן הסמכות. מצב זה הביא להתפתחותן של גישות שונות המנסות לסייע לשיקום הסמכות ההורית בניהן גישת הסמכות החדשה של עומר (2008).

משפחה ודפוסי חינוך בחברה הדתית-לאומית

דתיים לאומיים הוא שם כולל לקבוצה בחברה הישראלית, הרואה ערך מרכזי בשמירת ההלכה והמסורת היהודית, ובמקביל תומכת בציונות ובהשתלבות אקטיבית בחברה הכללית במדינת ישראל (ויקיפדיה, 2012).

רכיב הדתיות, ממקם את המחנה הדתי לאומי, כולל אגפיו הליברליים, בתוך המגרש האורתודוקסי הכולל הקפדה על שמירת מצוות בחיי היום יום. לערך זה משמעות רבה שכן הוא משפיע באופן ניכר על סגנון החיים של הקהילה ומעצב את תפיסותיה ביחס לערכים כמו חינוך, ומשפחה.

מערכת החינוך הדתית

אנשי חינוך רבים מעוררים את השאלה אם אפשר לחנך לאמונה ואם קיימות דרכים ושיטות שתבטחנה הישגים בתחום זה. האם אין רכישת האמונה תהליך אוטונומי התלוי בנשיותו של כל יחיד והאם ניתן לקשור בין ידע ובין אמונה ולהפכם ליחידה אינטגרטיבית שתשפיע על אמונותיו ועל דעותיו של האדם. בעולמנו המודרני הישרדותה של אמונת המאמין תלויה בהצלחת המחנכים לחנך לאמונה מתוך בחירה ומתוך הכרה אינטלקטואלית ורוחנית. תהליך רכישתה של האמונה על ידי תלמידים אינו יכול להתרחש אלא אם כן קדמו לו חוויות דתיות שהותירו את רישומן בנפש הילד ובנו את התשתית המובילה לראשיתו של התהליך. האמונה היא התנסות אישית, אך אין היא פועלת בחלל ריק. האמונה הטבעית, נחלת כל תלמיד בגיל צעיר, וכן האמונה התמימה האופיינית לתלמידים הבאים מקרב אוכלוסיות סמכותיות – שתייהן כאחד מתחזקות על ידי חוויות ופעילויות מביעות ומפנימות, ואלה מסייעות להוליך בהמשך התהליך החינוכי את התלמידים בנתיב האמונה השכלית, אמונה מתוך הכרה, כדבריו של בעל "ספר החינוך": "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות" (מצווה ט"ז) (דגן, לאבל וגרינבוים 2008).

החינוך הדתי מאופיין בחינוך לערכים – עיקר כוחו ואיכותו בדגש שהוא שם על הנחלת ערכים, שהיא המשימה החינוכית הנעלה ביותר. הערכיות הגבוהה והדגש הייחודי ששם בית-הספר הדתי על חינוך (ולא על הוראה) – כיבוד הורים, כבוד האדם, הזולת, בין אדם לחברו, נתינה ועוד, הופך אותו לקרוב יותר לדגם האידיאלי של המוסד החינוכי. (ידגר, 2005)

ההשקפה הדתית לאומית הקלאסית לתפישות בתחום החינוך והשכלה כוללת בתוכו:

- יחס חיובי ביותר כלפי השכלה כללית 'חילונית'.
- צידוד במערכת חינוך ממלכתית-דתית אחידה, המשלבת לימודי קודש ולימודי חול.
- תנועת-נוער מעורבת, המושתתת על ערכי תורה ועבודה ותורה עם דרך ארץ (אלמוג ופז, 2008)

הציבור הדתי-לאומי הכריע בעד קבלת המודרנה כאחד מעמודי התווך של חייו. בבחירה זו יש התנגשות שכן חלק מערכים אלו מנוגדים לאורחותיה המקוריות של החברה הדתית בעיקר ביחס למעמד האישה והיחסים השוויוניים בין גברים לנשים.

למעשה, ניתן לומר שבניגוד לדימוי המגדיר את הציונות הדתית כבנויה על שני יסודות (תורה וציונות), בפועל עולמם של רוב אנשיה בנוי על שלושה יסודות (תורה, ציונות ומודרנה). הזיקה המודרנית של הציונות הדתית באה לידי ביטוי בכל שלושת היסודות המרכזיים שלעיל: חברה מעורבת ומתן אפשרות מקצועית שווה לנשים בכל תחומי החיים – לפחות ברמה העקרונית, גם אם בפועל רמת המימוש נמוכה מזו שבחברה החילונית (וולקוב, יובל, צבן, שחם ווייפלד, 2007).

אחת הסוגיות המרכזיות בחינוך הדתי הוא נושא ההפרדה המגדרית. בעשורים האחרונים קיימת מגמה של הרחבת החינוך הנפרד והעמקתו. התהליך הדומיננטי במערכת החינוך הדתית לאומית הוא של התחזקות דתית והביטוי המרכזי לכך הוא ההפרדה בין תלמידים לתלמידות המתקיימת כיום לא רק במסגרות התורניות. עד לפני כשלושה עשורים כמעט כל בתי הספר היסודיים ורוב בתי הספר התיכוניים הדתיים היו מעורבים. כיום כיתות מעורבות בחינוך הממלכתי-דתי הוחלפו בכיתות נפרדות המשוכנות באותו מבנה, וישנם גם בתי ספר שבהם ההפרדה היא למבנים שונים (הרמן, 2014; פישרמן, 2016). באשר לחינוך העל יסודי ההפרדה המגדרית מוחלטת וישנה מגמה של התחזקות דתית. במסגרות החינוך לבנים הישיבות התיכוניות הופכות להיות יותר נפוצות וכוללות שילוב בין לימודי קודש עם לימודי חול ואילו בקרב הבנות המגמה זהה וניתן לראות כי אולפנות רבות נפתחו בתוך הערים והן כוללות לימודי תורה לצד נושאים כללים. במוסדות החינוך של המגזר הדתי לאומי הבנות נתונות תחת פיקוח ומשטור קפדניים בכל הנוגע לצניעות לבושן (אלמוג ופז, 2008). הנשים מן הציבור הדתי לאומי, בהיותן ממוקמות בצומת של מסורת מצד אחד, ומודרנה מצד שני, נחשפות לתביעה כפולה, הבאה מעולמן הדתי ומהעולם המערבי גם יחד: העולם הדתי דורש מהן להיות צנועות וחסודות, כלומר, ללבוש בגדים שאינם מבליטים את מינותן ואת קווי המתאר הנשי של גופן, ואין בהם לעורר את יצרניהם של הגברים בסביבתן; ואילו העולם המערבי דורש מהן להיות גלויות, חשופות ומושכות. לבושן מבטא, אם כן, את האופן בו הן מתמודדות עם המתח הכרוך בהליכה על החבל הדק שבין שני העולמות הללו. לרוב, הנשים מקפידות על לבוש צנוע וסולידי, נמנעות מלבוש חשוף או צמוד ועוטות כיסוי ראש אך לא בהכרח כזה המסתיר את כל השיער (אלמוג, 2011).

בד בבד עם המגמה להפרדה בתוך מסגרות הלימוד, הציונות הדתית בוחרת לקיים פעילות מעורבת בתוך תנועת הנוער שלה (בני-עקיבא ותנועת "עזרא"), אם כי ברמת הקפדה גדולה מבעבר על כללי הצניעות ההלכתיים. בני עקיבא הינה התנועה הבולטת ביותר בקרב התנועות הדתיות. תנועה זו קולטת אל שורותיה חברים וחברות הבאים ממשפחות השותפות למצע האידיאולוגי הדתי-לאומי. החניכים באים מבתי הספר הממלכתיים-דתיים, שבהם שוררת אווירה דומה לזו של התנועה ובהם פועלים מורים ומחנכים שאף הם שותפים לערכים וליעדים החינוכיים של התנועה, ובמרכזם – החזון של חברה יהודית ריבונית החיה על פי ההלכה ומדגישה ערכים ערכיים וברורים. לאחרונה גם בתנועה זו חל שינוי בתפיסת העולם והיא הסכימה לאחר שנים רבות לכלול במסגרתה סינפים שרצו פעילות נפרדת לבנים ובנות. הנוער הדתי-הלאומי גם מתבלט בצה"ל, וכדי להקל עליו במשימה זו, קיימים מנגנונים שונים לשמש מתווכים בין החברה הדתית-הלאומית לבין הצבא. בין המנגנונים האלה נכללות ישיבות ההסדר, המכינות הקדם-צבאיות והפנימייה הצבאית הדתית (שלג, 2000; וולקוב, יובל, צבן, שחם ווייפלד, 2007).

למשפחה הדתית דימוי חיובי, בשמשה מודל אידיאלי של זהות והתנהגות יהודית. היא מהווה מודל של חיים יהודיים העונים לחוקי היהדות, מכבדת את ההיסטוריה והמנהג היהודיים, נאמנה לערכים חיוביים וראויים באופן מהותי ובעלת מחויבות מוסרית. בפני הדתיים עומד מעין אופק של ציפיות – הם מצופים להיות אנשים טובים ומוסריים, סובלניים וקשובים לסביבה ולחברה, שכן ערכיה של הדת היהודית, שלה הם נאמנים, מבטיחים זאת או לפחות מכשירים את הקרקע לאנושיות גבוהה זו (ידגר, 2005). הווייתה של החברה מאופיינת בחיי קהילה מובהקים המבוססים על תפילה משותפת, פעילות תרבותית וחברתית וכן רשת של תמיכה חומרית לנוקקים בתוך הקהילה ומחוצה לה בנושאים שונים (וידר, 2012).

מאחר ואצל הדתי יש עקביות גדולה בין האמונה והערכים לבין המעשה וקיום המצוות בחיי היומיום, עולה דימוי הדתי כמי שהוא שלם יותר בחייו ושחיו נעדרים את האמביוולנטיות הרווחת בקרב מי שאינו דתי. התחושה האישית של הפרט שיש לו זהות (שמתבטאת בערכים ובעקרונות) אשר לה הוא נאמן, ונוכחותה של סביבה תומכת בפרט, הופכת את החיים הדתיים, במובן מסוים, לקלים יותר. הבחירות המוסריות הנכונות מובנות מאליהן והפרט נדמה כחסר דילמות משמעותיות. הדתיות נתפסת כמערכת של הכתבות וקביעות, שפוטר את הפרט הדתי מספקות ומדילמות (ידגר, 2005).

החברה הדתית לאומית מכוונת את בניה ובנותיה להינשא בגיל צעיר ונושא המשפחה תופס מקום מרכזי בסדר יומה. מציאות הציונית דתית מנסה לשלב בין שני דפוסים של זוגיות וחיי משפחה: דפוס שמרני, המבוסס על מוסד השדכנות בפיקוח ההורים, היררכיה והדגשת ערכים של צניעות וטוהרה ודפוס מודרני וליברלי, המבוסס על היכרות ספונטנית והדגשת האיכות של מערכת היחסים הזוגית המבוססת על שוויון ושיתוף (הרמן, 2014).

מטרתה של המשפחה הדתית לחנך את ילדיה על פי אמונתה ואורח חייה הדתי. המסורת היהודית מציגה את חינוך הילדים המוטל על ההורים כמצווה שהיא חובה. מצוות חינוך הבנים היא חלק מרכזי במצוות תלמוד תורה, אשר שקולה כנגד כל המצוות. עם זאת, חובותיו של הילד מוגדרים במקורות באופן ברור. הדיבר "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ', 11) והפסוק "איש אמו ואביו תיראו" (יקרא י"ט, 3) מלמדים על חובת כיבוד הורים, על הסמכות המוקנית להם ועל הבנת מעמדו של הילד בתא המשפחתי (בן דוד, שחורי, 2010).

במשפחה הדתית לכבוד ההורים ולמורא אב ואם נודעת חשיבות רבה. כיבוד אב ואם נכתב בלוח הראשון, יחד עם המצוות של כבוד המקום. זוהי אחת המצוות שעליהן נצטוו בני ישראל עוד לפני מעמד הר סיני. ללא כיבוד הורים היה האדם חש שהוא עצמו המקור לכל אשר לו, לעומת זאת, בראותו שהוא בא לעולם על ידי הוריו ובלעדיהם הוא לא היה נמצא כלל, וכל שכן שלא היה גדל ומתחנך, הוא לומד להעריכם ולכבדם (ידגר, 2005). כיבוד הורים הוא דבר בסיסי. כל אדם בר דעת מרגיש מחויבות כלפי הוריו. אולם כאשר הדבר נתפס לא רק כדבר הגיוני, שבין אדם לאדם, אלא גם כדבר בעל משמעות דתית, דבר שבין האדם לאלוקיו, אז יש לאדם המאמין מוטיבציה נוספת לקיום מצוה זו ביתר שאת. כיבוד אב ואם בהלכה אין משמעותו רק יחס והערכה, ללא מעשים. ההלכה מפרטת את חובות הילדים כלפי ההורים, כמו גם את חובות ההורים כלפי הילדים, וחובות אלו יוצרים מקום למפגש קרוב בין הורים לילדים. כאשר הדור השלישי רואה כיצד הוריהם

מתייחסים ומטפלים בסבא וסבתא, זהו בשבילם מודל לחיקוי. בנוסף על כך למצוות כיבוד אב ואם יש תועלת לבני האדם ושכרה ניתן הן בעולם הזה והן בעולם הבא. זוהי אחת המצוות הבודדות שמתן שכר נכתב בתורה "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב, ז). ככל שהילדים מכבדים יותר את הוריהם ומעריכים אותם, באותה מידה דבריהם מתקבלים על ליבם ביתר שאת ומקרבים בניהם (אלמוג, 2008; גרינולד, 2003).

ההלכה היהודית מחייבת את ההורים לחנך את ילדיהם מילדותם לקיים מצוות, למרות שחובת קיום המצוות חלה על הבנות - מגיל 12, ועל הבנים - מגיל 13. הילד בבית הדתי, מאז שהוא זוכר את עצמו, רואה כיצד הוריו מקיימים מצוה זו או אחרת. ישנם הרגלים או מצוות מסוימות שההורים מקיימים עם ילדיהם מגיל צעיר מאוד: ההורים הם אלו שבאופן מעשי מדריכים את הילד/ה בצורה המעשית של קיום המצוות, וגם כשיתבגר הוא ימשיך בקיום המצוות, כפי שראה בבית הוריו. הדברים נכונים שבעתיים ביחס למנהגים השונים הנהוגים בקהילות השונות, כי מנהג אינו חוק מחייב, אלא צורה מסוימת של התנהגות שעוברת במסורת הדורות (אלמוג, 2008).

על פי ההלכה הפעילות בשבתות וחגים מוגבלת מאוד וחל איסור לנסוע בשבת. מצב זה יוצר זמן פנוי רב אשר מנוצל לטובת המפגש המשפחתי השבועי. השהיה בבית בשבת אינה נחתכת על ידי עזיבה של הבית, וגם הילדים הנשואים או הנכדים שבאים להתארח אצל אבא ואמא, או סבא וסבתא, נשארים אצלם מכניסת השבת ועד צאתה. שהייה כה ארוכה יחד מדי שבוע בשבוע, מקילה מאוד על האפשרות של יצירת קשר בין הדורות השונים במשפחה (אלמוג, 2008).

חשיבותה של העשייה הדתית המשותפת בין הורים לילדיהם תורמת לשיפור היחסים במשפחה. עשייה משותפת זו מביאה להגברת יחסי קרבה ותקשורת, הבנה וכבוד הדדי במסגרת המשפחתית ומעניקה לילדים הזדמנות לחלוק עם ערכי הוריהם, להיות ביחד ולחיות במשותף התנסויות רגשיות וחוויות (נאמן, תשע"ב).

לצד ממצאים אלו, מחקרים שעסקו בנושא עזיבת מתבגרים את הדת מראים, כי חלק מהמתבגרים מדווחים על לחץ בבית כלפי קיום המצוות. בין אם נושא קיום המצוות נעשה באמצעות כפייה ישירה או עקיפה, היא גורמת לתחושת לחץ אשר פוגעת בשמירת המצוות של המתבגר ומעלה אצלו סימני שאלה לגבי שאלות אמוניות ולגבי זהותו הדתית (נאמן, תשע"ב). מחקרים נוספים שעסקו בבני נוער שהגיעו לטיפול מעידים כי לחברה הדתית יש ציפייה לעמוד בנורמות ולהיות "אחד מן העדר". ההורים מצפים מהילד להצליח בבית הספר, להתנהג בצורה מקובלת, לרכוש כישורים שיקדמוהו ולמצוא חן ושכל טוב בעיני האלוהים והאדם. אורח החיים הדתי קהילתי מספק מצד אחד הגנה, ביטחון, משמעות, השתייכות ותחושת המשכיות ומצד שני מגלה תובענות רבה וחוסר סובלנות כלפי סטייה מהנורמות. מצב זה עשוי מחד לעורר מצבים של לחץ ומצוקה עבור אותם מתבגרים אשר חשים שהם אינם עומדים בסטנדרט המצופה, ומאידך, להעלות אצלם שאלות אמוניות, המצריכות את התגייסות המשפחה והחברה על מנת לסייע לפרט במציאת מענה לשאלותיו מתוך שיח ולא מתוך כפייה (וידר, 2012; מוזס, 2008).

ניתן לראות אם כן, כי הרך הנולד במשפחה דתית גדל ומתחנך על מערכת ערכים המועברת לו על ידי הוריו. עם זאת, יש לעשות הבחנה בין סמכות הורית ובין שתלטנות. הסמכות ההורית היא תנאי ליצירת היררכיה במערכת המשפחתית, והיא המאפשרת את העברת המסורת ואת היחסים התקינים בין ההורים לבניהם. אולם יש להיזהר מפני ניצול יתר של הסמכות ההורית ומפני תפיסה

שתלטנית שאינה מכבדת את הבן כאדם, אינה נותנת לו מרחב של בחירה והעצמה, וסופה להיכשל. החכמים עודדו את ההורים להיות מעורבים בחייהם ובתכניותיהם של הבנים, אך מנקודת מוצא שמדובר באנשים עצמאיים שיש לכבדם בפני עצמם (רביב, 2012).

מעמד האישה בחברה הציונית דתית

בעשורים האחרונים של המאה העשרים חלו שינויים רבים במבנה המשפחה המערבית. שינויים אלו לא פסחו על החברה הישראלית ואף על המשפחות הדתיות שבה. מבנה המשפחה המסורתית שהיה היררכי ופטריארכלי משתנה לאיטו לכיוון מודרני ושוויוני, המערכת הזוגית הופכת להיות שיתופית והדוקה ושני בני הזוג לוקחים חלק בפרנסה ובטיפול הילדים. בשנים האחרונות אנו עדים לשינויים שהולכים ומתפתחים במעמד האישה בציבור הציוני הדתי בישראל. ניצנים של שינויים אלו החלו בכניסתה של המהפכה הפמיניסטית אשר חדרה לציבור הדתי, הצליחה לערער דפוסים מסורתיים וליצור שינויים במעמדה של האישה הדתית (אדמנית, תשע"ג, אלמוג, 2011).

דפוסי זוגיות ומשפחה

המבנה המשפחתי המסורתי הוא דגם שהיה מקובל בקרב היהדות הדתית לדורותיה. על פי מבנה זה הגבר הוא שאחראי על הצד הרוחני בבית ולמרות שהוא מצווה ליחס של כבוד לאשה, תשורר בבית היררכיה ברורה. חלוקת התפקידים הייתה ברורה כך שהגבר הוא זה שאחראי על הפרנסה והאישה על גידול הילדים ומשק הבית. יציאת האישה לעבודה מחוץ לבית לא הייתה מקובלת ונבעה לרוב כתוצאה מאילוצים כלכליים (אדמנית, תשע"ג). בימינו המצב שונה, נשים בסקטור הציוני דתי עוסקות במגוון מקצועות שהיו בעבר נחלת הגברים בלבד, כאשר המניעים כיום אינם כלכליים, אלא מבטאים שאיפה להתפתחות, הגשמה עצמית וסיפוק אישי. הסיטואציה החדשה המתבטאת בהשכלת האישה והשתתפותה הפעילה בעול הפרנסה תורמת להעלאת ביטחונה העצמי, משפיעה על דפוס קבלת ההחלטות בבית באופן שמאפשר לה לבטא את עצמה ויוצרת מציאות חדשה אשר מאלצת את הגבר לקחת חלק פעיל במטלות הבית ובגידול הילדים (אדמונית, תשע"ג, קירש, 2004). ממחקרים שבוצעו בישראל עולה כי נשים מהמגזר החילוני מביעות עמדות שוויוניות יותר כלפי חלוקת מטלות הבית בהשוואה לנשים דתיות. פערים אלו מעוגנים באורח החיים הדתי. על פי ההלכה, נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא אשר מהוות נתח משמעותי מסדר היום השוטף. אחד הנימוקים לפטור זה הוא על מנת להשאיר מקום לפניית האישה לטיפול בבית ובילדים. עבור חלק ניכר מהנשים סידור זה נראה הולם והן אינן חשות צורך עז לשנותו. אלמנט אחר המחזק נשים דתיות לקחת יותר על עצמן במטלות הבית הוא ההערכה הרבה הניתנת לאישה עבור ביצועים אלו. עקרת הבית המכונה "עיקר הבית", זוכה לשירת הלל אחת לשבוע בליל שבת "אשת חיל מי ימצא". התנהלות זו גוררת אחריה מעגל קסמים אשר בו האיש יוצא חובתו בשיר הלל והאישה המשובחת ממשיכה במסלולה (אדמנית, תשע"ג).

אימהות וקריירה

מאז שנות השבעים חלה עלייה חדה בשיעור הנשים בכלל והנשים הדתיות בפרט במוסדות להשכלה גבוהה. נשות הציבור הדתי מפוזרות כיום במגוון תפקידי חופשיים: עורכות דין, רואות חשבון, רופאות פסיכולוגיות, כלכלניות ועוד. עוד בצעירותן נחשפות הבנות באולפנות ובתיכונים הדתיים למגוון רחב של מקצועות לימוד הן בתחומי הקודש והן בתחומים כלליים ואף נבחנות בהן בבחינת

הבגרות. המוסד החינוכי מעביר לתלמידות מסר המעודד אותן לפתח את יכולתן העצמאיות, באופן שיקדם אותן בעתיד בחייהן ויאפשר להן להשתלב בחברה. לצד מסרים אלו מועברים לבנות מסרים ברורים נוספים המחדדים את חשיבות ערכי המשפחה והציפייה מהנשים להפוך לאימהות ולהקדיש את עיקר זמןן לגידול הילדים ולטיפוח המשפחה. סדר העדיפויות המצופה גלוי ונותן קדימות לאימהות על פני קריירה (קירש, 2004, אדמנית, תשע"ג).

סמכות הורית בחברה הדתית-לאומית

כל אחד מההורים מביא אתו לתהליך המשפחתי את מאפייניו האישיים הייחודיים ואת עמדותיו ותפיסותיו ביחס לחינוך, ואין לקבוע כללים זהים לכל המשפחות. הדרך הנבחרת על ידי ההורה להשגת המטרה, קשורה גם במשתנים חברתיים ותרבותיים, כאשר אחד המשתנים העיקריים הוא הדת. אין להתעלם מכך, כי קיימים הבדלים בדרכי החינוך שקשורים לאמונה דתית.

ככל הידוע, אין מחקר שבדק הבדלים בסגנון ההורות בין דתיים לחילוניים בישראל. עם זאת, מחקרים מעטים בדקו את ההבדלים בסגנון ההורות בין תרבות מסורתית לבין תרבות מערבית והצביעו על הבדלים בסגנונות הורות, כתוצר של תפיסה תרבותית (בן דוד, שחורי, 2010).

בסקירת הספרות אותה הצגנו ביחס לדפוסים משפחתיים וחינוכיים בחברה הדתית, מצאנו מספר מאפיינים בחברה זו, המשיקים לחברה המסורתית המבוססת על חינוך סמכותי/ סמכותני. ממצאים אלו תומכים בהשערתנו כי סגנון ההורות בקרב נשים בחברה הדתית יהיה סמכותי/ סמכותני יותר בהשוואה לנשים בחברה החילונית.

החברה המסורתית מאופיינת בהיררכיה בתוך הבית המתבטאת בדיסטנס המשקף את הפער בין בעל הסמכות לבין הילד. כמו כן, הגדרת תפקידים הינה ברורה עבור כל אחד מבני הזוג, כאשר האב אחראי על פרנסת המשפחה ואילו האם נושאת בתפקיד עקרת הבית וגידול הילדים (קירש, 2004, אדמנית, תשע"ג). בעידן של היום, הגבולות מטושטשים וחסרה הבהירות לגבי גבולות התפקידים בבית (הורה-ילד), דבר המקשה על הצבת הגבולות מצד ההורה. בחברה הדתית ההיררכיה יותר ברורה וכן חובותיו של הילד ומקומו בתא המשפחתי מוגדרים באופן נהיר (בן-דוד, שחורי, 2010).

השינויים הפוסט-מודרניים הביאו לתמורות במעמדה של האישה. כיום נשים הינן משכילות ומנהלות קריירה לצד גידול הילדים, דבר אשר יוצר שוויוניות רבה יותר בבית בהגדרת התפקידים בין בני הזוג. תמורות אלו חלחלו גם לחברה הדתית, אולם לצד התחזקות מעמדה של האישה, נשתמר מסר ברור המחדד את חשיבות ערכי המשפחה והציפייה מהנשים להפוך לאימהות ולהקדיש את עיקר זמןן לגידול הילדים ולטיפוח המשפחה (קירש, 2004, אדמנית, תשע"ג).

אחד המונחים הבולטים בסמכות של פעם הייתה הכבוד. כיום, בחברה החילונית הילדים לא מתרגשים מהכבוד, הם לא ימהרו להתנצל בפני הוריהם ואף ידברו כלפיהם בזלזול. חוויה זו של רמיסת הכבוד, מביאה פעמים רבות את בעל הסמכות להיכנע מראש ולהרגיש חסר אונים למול הילד (רולידר, 2011, עמית, 2006). בחברה הדתית לעומת זאת, לכבוד ההורים נודעת חשיבות רבה והיא נתמכת על-ידי חוקי ההלכה, כחלק מהמצוות החשובות ביותר. ההורים מטפלים בהוריהם ועל-ידי כך מהווים דוגמא אישית ומודל לחיקוי עבור ילדיהם.

נקודה נוספת המאפיינת את החברה המסורתית היא מערכת הציפיות הברורה והבלתי ניתנת לערעור. החברה הדתית הינה חברה המאופיינת בערכים חינוכיים ברורים, הנתפשים כמערכת של

הכתבות וקביעות. דוגמאות לכך ניתן לראות בחוקי הצניעות, בהפרדה המגדרית במערכת החינוך, בציפיות להתנהגות ערכית והצלחה בלימודים וכן בקיום המצוות (וידר, 2012, מוזס, 2008).

בעידן של היום לא קל להיות הורה. ההורות של היום דורשת התמודדות עם מגוון רחב של קשיים שלא היו בעבר, כגון חשיפה לתכנים לא חינוכיים, המהווים מודל שלילי, באינטרנט ובטלוויזיה. החברה הדתית מתאפיינת בהכרה אינטלקטואלית לאתגרים התרבותיים שהציבה בפניה התרבות המודרנית ובהתאם לכך מתקבל השימוש באינטרנט כמובן מאליו. למרות ההתייחסות החיובית לאפשרות להשיג מידע בקלות, עולה דאגה בקרב ציבור זה מהסכנה הטמונה בתכנים הבעייתיים, הכוללים גם חשיפה לקשרים בין שני המינים, לפריצות וכן לאתרי פורנוגרפיה ומנוגדים לערכי הצניעות איתם מזדהה החברה. הורים רבים בוחרים להתמודד עם בעיה זו באופנים שונים. חלקם מתייחסים לכך כאל אתגר ובוחרים לחנך את ילדם לגלישה בטוחה ואילו אחרים בוחרים להתקין סינון מידע במכשירים האלקטרוניים. הצורך בסינון ובבקרה של אתרים ותכנים יוצר תופעה של "אינטרנט כשר" המסייע להורים בבקרה על התכנים שילדיהם חשופים אליהם וכך להרגיש בטוחים יותר (כץ, תשע"ב).

כאמור, השילוב בין דת ומודרנה, היה ועודנו המאפיין המובהק של החברה הדתית-לאומית. הלכה למעשה, הציבור הדתי-לאומי נטוע בשני "עולמות": הוא חלק בלתי נפרד ואקטיבי של החברה הישראלית, שכלל היא חברה חילונית בעלת אוריינטציה מערבית, ובה בעת הוא מהווה תרבות-משנה מובחנת, המעוגנת בהלכה היהודית ומחויבת לערכים הנגזרים ממנה. העידן הפוסט מודרני השפיע גם על החברה הדתית ובכללה על מעמד האישה והביא לשינויים בדפוסים המשפחתיים והזוגיים שהיו נהוגים עד כה. אין ספק כי השאיפה לשוויון עדיין מעוררת התנגדות, ויש אף הטוענים כי שינוי זה מאיים על שלמות החברה הדתית, אולם מרגע שהתחיל התהליך לא ניתן לעצור בעדו (קירש, 2004).

שאלת המחקר

האם קיים הבדל בסגנון ההורות בין אמהות המשתייכות למשפחות בחברה בדתית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית?

השערות

1. קיים הבדל בסגנון ההורות בין אמהות המשתייכות למשפחות בחברה בדתית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית.
2. סגנון ההורות השכיח בקרב אמהות בחברה הדתית לאומית יהיה הסגנון הסמכותי/סמכותני
3. סגנון ההורות השכיח בקרב אמהות בחברה החילונית יהיה הסגנון המתירני/סמכותני
4. אין הבדל בסגנון הורות סמכותי בין חילוני לדתי

מתודולוגיה

מטרת המחקר הנוכחי, הינה לבדוק האם קיים הבדל בסגנון ההורות בין אמהות המשתייכות למשפחות בחברה בדנית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית, ומהותם. לפיכך, בוצע מחקר הבדוק את השערות המחקר כפי שנוסחו למעלה. המחקר הינו מחקר כמותי, אשר מאפשר ניתוח ממצאים אמפירי והשוואה אובייקטיבית בין הנתונים המתקבלים בו. שיטת מחקר זו, נבחרה לשמש במחקר הנוכחי, שכן מחקר כמותי, משמש בכל מצב בו קיימת השערה של חוקיות נתונה, אשר אפשר לאתרה, ולהוכיח באמצעותה קיומו של קשר בין המשתנים הנחקרים. במחקר זה

משתתפי המחקר

משתתפי המחקר הינן 60 אימהות, מחציתן חילוניות, ומחציתן דתיות, אשר נדגמו בדגימה אקראית בה פנינו לנדגמים באופן אקראי מתוך כלל האוכלוסייה. בטבלה 1 להלן, מרוכזים הנתונים הדמוגרפיים המתארים את הנבדקים במדגם:

טבלה 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המדגם (N=60)

משתנה	מספר נבדקים	אחוזים	ממוצע (± סטיית תקן)	מינימום	מקסימום
דת					
חילוני	30	50.0%			
דתי	30	50.0%			
מצב משפחתי נשוי	60	100.0%			
גיל (שנים)			40.00 (±5.822)	30	50
מספר ילדים			3.50 (±0.504)	3	4
גיל הילד (שנים)			13.92 (±0.850)	13	15

מטבלה 1 אנו רואים שהשתתפו במדגם 30 אימהות חילוניות (50.0%) ו-30 אימהות דתיות (50.0%). כל הנדגמות נשואות (100.0%). הגיל הממוצע הוא 40.0 וסטיית התקן היא 5.822. האימא הצעירה ביותר שהשתתפה במדגם היא בת 30 והבוגרת בת 50. מספר הילדים הממוצע הוא 3.50 וסטיית התקן היא 0.504. הטווח נע בין 3 ל-4 ילדים. גיל הילד הממוצע הוא 13.92 וסטיית התקן היא 0.850. הטווח נע בין 13 ל-15 שנים.

כלי המחקר

כלי המחקר המשמש בעבודה זו הינו שאלון סגנון הורות. השאלון כלל 32 היגדים, אשר מהווים אינדיקציה לסגנון הורות. המשתתפים נתבקשו לדרג את ההיגדים על סקלה בין 1-5, בהתאם למידת הסכמתם עם ההיגד. ההיגדים תורגמו עצמאית על פי (Bakely Kimble, 2014). השאלון המלא, מוצג בפרק הנספחים להלן. ההיגדים בשאלון מייצגים סגנון הורות לפי החלוקה הבאה:

- סגנון הורות לא מעורב – היגדים 10,17,20,26,28
- סגנון הורות מתירני – היגדים 3,8,9,15,18,22,24
- סגנון הורות סמכותי – היגדים 1,5,7,11,12,14,21,25,27,29,31

- סגנון הורות סמכותני – היגדים 2,4,6,13,16,19,23,30,32

רמת המהימנות:

ערכי מדד המהימנות הפנימית (אלפא של קרונברך)

ערך האלפא	משתנה
0.857	סמכותי
0.837	מתירני
0.906	סמכותני משתלט
0.804	לא מעורב

ניתן לראות את מדדי המהימנות הפנימית עבור משתני המחקר. מהימנות נחשבת טובה אם היא גבוהה מ-0.7, לפיכך המהימנות טובה עבור ארבעת המשתנים ומעידה כי הפריטים בודקים את אותו עולם תוכן עבור כל משתנה.

הליך המחקר

השאלונים הועברו למשתתפים, לאחר קבלת הסכמתם, באמצעות הוואטסאפ. המשתתפים קיבלו הסבר כי הם משתתפים במחקר המבוצע לצורכי לימודים בלבד, והעבירו את הסכמתם בתשובה. לאחר קבלת הסכמת כל משתתפת, הועבר לה קובץ השאלון, והיא נתבקשה למלא בהתאם להנחיות, ולהחזיר את הקובץ המלא בתשובה.

ממצאים

מדדי פיזור:

השאלון בנוי מהיגדים שאותם יכול הנדגם במחקר למדוד על פי רמת הסכמתו בסולם ציונים של 5-1 (1-אין הסכמה 5- הסכמה רבה).

טבלה 2: סטטיסטיקה תיאורית של משתני המחקר

מקסימום	מינימום	ממוצע (\pm סטיית תקן)	סגנון הורות
4.91	1.45	3.636 (± 0.759)	סמכותי
5.00	2.14	3.752 (± 0.619)	מתירני
3.78	1.00	2.001 (± 0.609)	סמכותני משתלט
5.00	1.60	3.733 (± 0.861)	לא מעורב

מטבלה 2 ניתן לראות כי עבור סגנון הורות סמכותי הממוצע הוא ($M = 3.636$) וסטיית התקן ($S.D. = 0.759$), הטווח נע בין 1.45 ל- 4.91. הנדגמים נוטים להסכים עם ההיגדים. עבור סגנון הורות מתירני הממוצע הוא ($M = 3.752$) וסטיית התקן ($S.D. = 0.619$), הטווח נע בין 2.14 ל- 5.00. הנדגמים נוטים להסכים עם ההיגדים. עבור סגנון הורות סמכותני משתלט הממוצע הוא

($M = 2.001$) וסטיית התקן ($S.D. = 0.609$), הטווח נע בין 1.00 ל- 3.78. הנדגמים נוטים לא להסכים עם ההיגדים. עבור סגנון הורות לא מעורב הממוצע הוא ($M = 3.733$) וסטיית התקן ($S.D. = 0.861$), הטווח נע בין 1.60 ל- 5.00. הנדגמים נוטים להסכים עם ההיגדים.

השערת מחקר 1: יימצאו הבדלים בסגנון הורות סמכותני/שתלטני בין חילוני לדתי. כלומר סגנון הורות סמכותני גבוה יותר בקרב אימהות בחברה הדתית בהשוואה לאימהות בחברה החילונית.

לבדיקה אם יש הבדל בסגנון הורות סמכותני/שתלטני בין חילוני לדתי, נערך מבחן t למדגמים בלתי תלויים.

המשתנה התלוי: סגנון הורות סמכותני/שתלטני

משתנה בלתי תלוי: חילוני מול דתי

טבלה 3: מבחן t לשני מדגמים בלתי תלויים עבור סגנון הורות סמכותני/שתלטני (דירוג 5-1) לפי דת.

$t(58)$	דתי N=30	חילוני N=30	ממוצע סטיית תקן
-4.810**	2.324 0.547	1.678 0.491	

** $p < .01$

לפי טבלה 3 אנו רואים שיש הבדל מובהק בסגנון הורות סמכותני/שתלטני בין חילוני לדתי $t(58) = -4.810, p < .01$ ממוצע סגנון הורות סמכותני/שתלטני עבור חילונים

($M = 1.678, S.D. = 0.491$) היה נמוך בשיעור מובהק ממוצע סגנון הורות סמכותני/שתלטני עבור דתיים ($M = 2.324, S.D. = 0.547$). ההשערה אוששה.

השערת מחקר 2: ימצאו הבדלים בסגנון הורות מתירני בין חילוני לדתי. כלומר סגנון הורות מתירני גבוה יותר בקרב אימהות בחברה החילונית בהשוואה לאימהות בחברה הדתית.

לבדיקה אם יש הבדל בסגנון הורות מתירני בין חילוני לדתי, נערך מבחן t למדגמים בלתי תלויים. המשתנה התלוי: סגנון הורות מתירני
משתנה בלתי תלוי: חילוני מול דתי

טבלה 4: מבחן t לשני מדגמים בלתי תלויים עבור סגנון הורות מתירני (דירוג 1-5) לפי דת.

$t(58)$	דתי N=30	חילוני N=30	
8.116**	3.305	4.200	ממוצע
	0.432	0.422	סטיית תקן

** $p < .01$

לפי טבלה 4 אנו רואים שיש הבדל מובהק בסגנון הורות מתירני בין חילוני לדתי $t(58) = 8.116, p < .01$ ממוצע סגנון הורות מתירני עבור חילונים ($M = 4.200, S.D. = 0.422$) היה גבוה בשיעור מובהק ממוצע סגנון הורות מתירני עבור דתיים ($M = 3.305, S.D. = 0.432$). ההשערה אוששה.

השערת מחקר 3: אין הבדל בסגנון הורות לא מעורב בין חילוני לדתי. כלומר, סגנון הורות הלא מעורב דומה אצל אימהות בחברה הדתית ואימהות בחברה החילונית.

לבדיקה אם אין הבדל בסגנון הורות הלא מעורב בין חילוני לדתי, נערך מבחן t למדגמים בלתי תלויים.

המשתנה התלוי: סגנון הורות לא מעורב
משתנה בלתי תלוי: חילוני מול דתי

טבלה 5: מבחן t לשני מדגמים בלתי תלויים עבור סגנון הורות לא מעורב (דירוג 1-5) לפי דת.

$t(58)$	דתי N=30	חילוני N=30	
0.059	3.727	3.740	ממוצע
	0.892	0.844	סטיית תקן

$p > .05$

לפי טבלה 5 אנו רואים שאין הבדל בסגנון הורות הלא מעורב בין חילוני לדתי

[$t(58) = 0.059, p > .05$]. ממוצע סגנון הורות הלא מעורב עבור חילונים ($M = 3.740, S.D. = 0.844$) היה דומה לממוצע סגנון הורות הלא מעורב עבור הדתיים ($M = 3.727, S.D. = 0.892$). ההשערה אוששה.

השערת מחקר 4: אין הבדל בסגנון הורות סמכותי בין חילוני לדתי, סגנון ההורות הסמכותי דומה

לבדיקה אם אין הבדל בסגנון הורות סמכותי בין חילוני לדתי, נערך מבחן t למדגמים בלתי תלויים. המשתנה התלוי: סגנון הורות סמכותי
משתנה בלתי תלוי: חילוני מול דתי

טבלה 6: מבחן t לשני מדגמים בלתי תלויים עבור סגנון הורות סמכותי (דירוג 1-5) לפי דת.

$t(58)$	דתי N=30	חילוני N=30	
0.215	3.615	3.658	ממוצע
	0.781	0.748	סטיית תקן

$p > .05$

לפי טבלה 6 אנו רואים שאין הבדל בסגנון הורות הסמכותי בין חילוני לדתי

[$t(58) = 0.215, p > .05$]. ממוצע סגנון הורות הסמכותי עבור חילונים ($M = 3.658, S.D. = 0.748$) היה דומה לממוצע סגנון הורות הסמכותי עבור הדתיים ($M = 3.615, S.D. = 0.781$). ההשערה אוששה.

דיון

קיימות דרכים רבות לגידול ילדים, ומספר המסגרות המשפחתיות, הערכים והמנהגים המשפחתיים גדול ומגוון. הספרות המחקרית עשירה בתיאוריות ובמחקרים הבוחנים מהן הדרכים הטובות ביותר לחנך ילדים. למרות המחלוקות בתחום, קיימת הסכמה חוצת גבולות ותרבויות: הורים שואפים ופועלים להנחיל לילדיהם את הערכים, את הנורמות ואת אמות המידה שלהם וכי להורים יש השפעה מכרעת על חינוך ילדיהם (עומר, 2000).

אנו עדים לסגנונות הורות שונים, אשר להם השפעה ניכרת ורבת משמעות על התפתחותו הלימודית, החברתית-התנהגותית והנפשית, על הדימוי העצמי ועל עצמאותו של הילד. ההורה הסמכותי, המאופיין באסרטיביות הקשובה גם לצרכי הילד, ההורה הסמכותני, המאמין בציות ללא פשרות, ההורה המתירני, המעניק לילד חופש חסר גבולות וההורה האדיש, המאופיין במינימום אינטראקציה עם הילד (בן דוד, שחורי 2010).

בחברה המודרנית של ימינו, גבולות ההורות אינם חדים וברורים כפי שהיו לפני עשורים ספורים, אם בשל ריבוי המודלים המשפחתיים והפתיחות הגדלה ואם בשל היעדרות ההורים, החשיפה היתרה לטכנולוגיה ושימת הילד במרכז. כמו כן המעבר לחברה דמוקרטית אפשר מסגרת משפחתית מתירנית יותר ובה גבולות מתקיימים לצד פתיחות, משא ומתן ומידה רבה של חופש. יחד עם זאת ברור כי לסמכות ההורית חשיבות והשפעה רבה על ההתפתחות הנפשית של הילד ועל תחושת הביטחון שלו. אולי דווקא לאור השינויים בחברה והאתגרים שהם מציבים בפני ההורה הדמוקרטי המודרני, חשיבותה גדולה במיוחד (בלנק ופוקס – שבתאי, 2004; עמית, 2006).

להיות הורה פירושו התמודדות מתמדת עם דילמות מעשיות רבות, שיש בהן לא-אחת סתירה פנימית. בניגוד לעבר, שבו סמכותם של ההורים לא הייתה מוטלת בספק, כיום ניצבים לא פעם הורים חסרי אונים מול ילדיהם ומתקשים להפעיל את סמכותם. בימים שבהם אין ערכים מוצקים או אמות מידה ברורות לגידול ילדים, ההורים מוצאים עצמם בתחושה של העדר קו חינוכי מקובל ומוסכם. בתהליך זה טמון פוטנציאל לתחושות של בלבול, מבוכה, חרדה, רגשות אשם, ביטחון ירוד ואובדן הדרך. הערפל שבו מצויים ההורים נתפס לא פעם על ידי הילדים כחולשה, וכך גדל הקושי של ההורים להפעיל סמכות. כמו-כן תפיסות הפלורליזם והשוויון, שהם הצירים המרכזיים בחשיבה הפוסט-מודרנית הרווחת כיום בחברה, ממוטטות את ההיררכיה בחברה בכלל ובמשפחה בפרט, שם הילד נתפס כשווה למבוגר, בעל זכויות וזקוק להגנה. נראה כי ההתמקדות היא בזכויות הילד, בניגוד לעבר שבו ההתמקדות הייתה בילד כממשיך את המסורת והתרבות של סביבתו. בעבר טובת הילד הוגדרה במונחים שלא היו קשורים במשאלותיו וברצונותיו. כיום הילד נמצא במרכז ויטבתו נתפסת במסגרת של שיח זכויות (שני, 2016).

בעבודתנו סקרנו גם את החינוך במגזר הדתי-לאומי, שם לערכים ולכבוד ההורים נודעת חשיבות רבה, ויתכן כי לצד האמונה באל ובתורתו, יסודות ההיררכיה המשפחתית מושתתים בקלות ובטבעיות רבה יותר מאשר במגזר החילוני, אשר אינו נתמך בקהילה ובתורה משמיים. יחד עם זאת ראינו, כי גם המגזר הדתי חשוף לשינויים ולקדמה וכן לתמורות במעמד האישה (אלמוג, 2011) - כיום, רוב הנשים הדתיות הצעירות משלבות גידול ילדים עם עבודה ו/או עם לימודים. זהו סגנון חיים שונה, ברוב המקרים, מסגנון החיים שאפיין את בית הגידול שלהן. ייתכן שהחשיפה לעולם החילוני מקשה עליהן את חינוך הילדים ומובילה לסגנון הורות מתירני, סגנון הורות שנובע, לעתים

קרובות, מקושי ומהימנעות של ההורים לעמוד במשימות ההוריות שלהם, כגון התמודדות עם קונפליקטים (עומר, 2000).

שאלת המחקר שנבחנה בעבודה הנוכחית היתה: האם קיים הבדל בסגנון ההורות בין אמהות המשתייכות למשפחות בחברה בדתית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית? ממצאי המחקר מצביעים על כך שכל ארבעת השערות המחקר אוששו.

דהיינו:

קיים הבדל בסגנון ההורות בין אמהות המשתייכות למשפחות בחברה בדתית לאומית, ואלו המשתייכות לחברה החילונית. סגנון ההורות השכיח בקרב אמהות בחברה הדתית לאומית הינו הסגנון הסמכותי/סמכותני

סגנון סמכותני הינו סגנון דקטטורי, בו ההורים מפעילים כוח סמכותי, החלטיות, ומשמעת ללא סייג. ההורים יוצאים מנקודת ההנחה שהם הקובעים הביילעדיים, ועל פיהם ישק דבר. לפיכך, הם תובעניים מאוד, ומצפים לצייתנות מוחלטת. לעומת הסגנון הסמכותני, הסגנון הסמכותי מבוסס על קבלה, תוך פיקוח הדוק. זהו סגנון תובעני מחד, אך נענה לצרכי אוטונומיה ועצמאות של הילדים או המתבגרים. אמהות אלו הינן אסרטיביות, אך אינן מגבילות. הן מעבירות באופן ברור את הסטנדרטים והציפיות מהילדים, אך לא מקיימות מאבקי כוח מיותרים, ומסבירות לילדים את הרציונל העומד בבסיס דרישותיהן. עובדה זו מתואמת עם תיאור המציאות בעולם הדתי, שכן רכיב הדתיות, ממקם את המחנה הדתי לאומי, כולל אגפיו הליברליים, בתוך המגרש האורתודוקסי הכולל הקפדה על שמירת מצוות בחיי היום יום. לערך זה משמעות רבה שכן הוא משפיע באופן ניכר על סגנון החיים של הקהילה ומעצב את תפיסותיה ביחס לערכים כמו חינוך, ומשפחה. על מנת לשמור על ערכים כאלו, נדרשים ההורים להפעיל פיקוח רב על ילדיהם, שכן, דפוסי ההתנהגות הינם מאוד מוקפדים וחד משמעיים. החינוך הדתי בין אם במסגרת חינוכית, ובין אם במסגרת המשפחתית, ממקד את עיקר כוחו ואיכותו בדגש שהוא שם על הנחלת ערכים, כמשימה החינוכית הנעלה ביותר. הערכיות הגבוהה מתייחסת יותר לכיבוד הורים, כבוד האדם, הזולת, בין אדם לחברו, נתינה וכדומה, ופחות מדגישה את הלמידה, אם כי, גם הלמידה הינה ערך משמעותי.

כאמור, הדיומי החיובי של המשפחה הדתית הינו מודל אידאלי של זהות והתנהגות יהודית. הציפיות החברתיות מבני המשפחה, קשורות מנאמנות לערכים חיוביים וראויים מבחינה מוסרית ומהותית. הם מצופים להיות אנשים טובים ומוסריים, סובלניים וקשובים לסביבה ולחברה, שכן ערכיה של הדת היהודית, שלה הם נאמנים, מבטיחים זאת או לפחות מכשירים את הקרקע לאנושיות גבוהה זו (ידגר, 2005). הווייתה של החברה מאופיינת בחיי קהילה מובהקים המבוססים על תפילה משותפת, פעילות תרבותית וחברתית וכן רשת של תמיכה חומרית לזקקים בתוך הקהילה ומחוצה לה בנושאים שונים (וידר, 2012). מאחר ואצל הדתי יש עקביות גדולה בין האמונה והערכים לבין המעשה וקיום המצוות בחיי היומיום, עולה דימוי הדתי כמי שהוא שלם יותר בחייו ושחיי נעדרים את האמביוולנטיות הרווחת בקרב מי שאינו דתי. התחושה האישית של הפרט שיש לו זהות (שמתבטאת בערכים ובעקרונות) אשר לה הוא נאמן, ונוכחותה של סביבה תומכת בפרט, הופכת את החיים הדתיים, במובן מסוים, לקלים יותר. הבחירות המוסריות הנכונות מובנות מאליהן והפרט נדמה כחסר דילמות משמעותיות. הדתיות נתפסת כמערכת של הכתבות וקביעות, שפוטרת את הפרט הדתי מספקות ומדילמות (ידגר, 2005).

כאמור, בחברה מסורתית, החברה הדתית מאופיינת בהיררכיה בתוך הבית המתבטאת בדיסטנס המשקף את הפער בין בעל הסמכות לבין הילד. במקביל, הגדרת תפקידים במשפחה הינה ברורה, גם כאשר הגבולות בין התפקידים מתטשטשים. בחברה הדתית ההיררכיה יותר ברורה וכן חובותיו של הילד ומקומו בתא המשפחתי מוגדרים באופן נהיר (בן-דוד, שחורי, 2010). החברה הדתית הינה חברה המאופיינת בערכים חינוכיים ברורים, הנתפשים כמערכת של הכתבות וקביעות (וידר, 2012, מוזס, 2008).

כל אלה, מסבירים את הן את השוני בין סגנון ההורות החילוני, ובין זה הדתי. שכן, העולם החילוני אינו מתנהל על פי דרישות וציפיות מסוג זה, אשר מחייבות את ההורים, ובעיקר את האמהות במגזר הדתי להתנהל באופן סמכותי או אף סמכותני על מנת לוודא שאכן בי המשפחה קונפורמים לערכים ולנורמות ההתנהגות הנדרשת. בעוד שהאמהות החילוניות אינן נדרשות לכך, ולפיכך יכולות לפתח סגנונות הורות אחרים.

סגנון ההורות השכיח בקרב אמהות בחברה החילונית הינו הסגנון המתירני/סמכותי. סגנון ההורות המתירני, גורס כי יש לתת לילד "חופש כמעט בלתי מוגבל" וכי הורים טובים צריכים לבוא לקראת הילד ולהתחשב במה שהוא רוצה (בן דוד, שחורי, 2010). אימהות מתירניות נענות במידה רבה מאוד לצרכי המתבגרים, אינן מתעמתות ומאפשרות חופש ללא פיקוח ושליטה. הן אינן מציבות דרישות או ציפיות רבות, והן תופסות עצמן כמשאב המספק שירותים לילדים, מתוך בהיענות גבוהה וברגישות הורית תוך מתן חום ותמיכה, קבלה והימנעות מאכיפה או שימוש בעונשים.

השערת המחקר הרביעית גרסה כי לא ימצא הבדל בסגנון הורות סמכותי בין אמהות חילוניות לאמהות דתיות. השערת המחקר אוששה, ודבר זה אינו מפתיע, שכן ההגדרה של סגנון ההורות אינה תלויה במאפיינים דתיים או חילוניים, אלא במאפיינים הקשורים בדרכי התנהלות ההורים. למעשה, עצם העובדה שהשערה זו אוששה, עשויה להעיד על כך כי הסיווג של סגנון הורות, על פי המימדים של מידת היענות ומידת תובענות ההורים, הינו כלי אובייקטיבי ומהימן להגדרת סגנון הורות.

סיכום

המחקר המובא בעבודה זו, בא לבחון את ההבדלים בין אימהות חילוניות ואימהות דתיות (מגזר דתי לאומי), מבחינת סגנון הורות אופייני. המחקר עושה שימוש במיון סגנון הורות על פי שני מדדים : מידת התובענות של ההורים, ומידת ההיענות של ההורים. למרות שמידת ההיענות והתובענות יוצרת רצף, ההתייחסות אל כל מדד כקוטבי (לא תובעני – תובעני; לא נענה – נענה) יוצר ארבע קטגוריות מאפיינות לסגנון הורות : סמכותני, סמכותי, מתירני ולא מעורב. כאמור, סגנונות ההורות משפיעים באופן בולט על התפתחותו של הילד, מבחינה לימודית, חברתית-התנהגותית ונפשית, וכן על הדימוי העצמי והאוטונומיה של הילד. ממצאי המחקר הנוכחי, מצביעים על כך שאכן קיים הבדל בין אימהות חילוניות לדתיות, כאשר אימהות חילוניות מפגינות סגנון הורי מתירני או סמכותי, ואילו אימהות דתיות מפגינות סגנון הורי סמכותי או סמכותני. אולם אין הבדל בין האופן בו הסגנון ההורי הסמכותי בא לידי ביטוי בקרב אימהות דתיות וחילוניות.

ביבליוגרפיה

- אבירם, א'. (1994). **ילדות בחברה פוסט מודרנית**. בטחון סוציאלי: כתב עת בנושא רווחה ובטחון סוציאלי, 41, 97-117.
- אבירם, ר'. (1996). **מערכת החינוך בחברה פוסט מודרנית: ארגון אנומלי בעולם כאוטי**. בתוך: א. גור-זאב(עורך), **חינוך בעידן השיח הפוסט מודרני**, 120-103, ירושלים, מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- אבירם, ר' (2007). **חינוך בחברה פוסט מודרנית**. בתוך אלוני, נ' (עורך), **כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית**. תל אביב: הקבוץ המאוחד ומכון מופת.
- אדמנית, ב' (תשע"ג). **עמדות מתבגרות ומתבגרים דתיים ביחס להיבטים שוויוניים במשפחה: גורמים והשלכות לגבי משפחתם בעתיד**. ספר עמדות 4. אלקנה: 'מכללת אורות' 13-35.
- אלמוג, ע' (2011). **זרמים אידיאולוגיים וסגנונות חיים באוכלוסייה הדתית-לאומית**. (אתר באינטרנט).
- אלמוג, ע' ופז, ד' (2008). **זרמים אידיאולוגיים וסגנונות חיים באוכלוסייה הדתית-לאומית**. מתוך אנשים ישראל – המדריך לחברה הישראלית(אתר באינטרנט).
- אלמוג, ע', טישלר, י' (2008). **המשפחה החרדית, חוקים, מוסכמות ומנהגים**. מתוך אנשים ישראל – המדריך לחברה הישראלית(אתר באינטרנט).
- אדמס, ק' ופרוגה, א' (1999). **מדוע ילדך מתנהג כך? הוצאת פוקוס**
- בולס, ח' (2014). **מה צריכה יועצת לדעת בעבודה עם הורים?** בתוך רביב וח' בולס (עורכים), **היעוץ החינוכי כיום: חומר למחשבה ולמעשה: אסופת מאמרים לזכרו של פרופסור אבנר זיו ז"ל**. בני ברק: ספריית הפועלים.
- בן דוד, ש', שחורי, מ' (2010). **סגנון הורות ועמדות כלפי אלימות בראייה בין דורית בקרב דתיות וחילוניות מיהודה ושומרון**, מתוך מחקרי יהודה ושומרון קובץ י"ט (קבץ): המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, 2010, 267-281.
- בר-אב, ת' (1998). **יחסים – מסע שלא נגמר**. הוצאת רז. הרב גרינולד. ז' (2003). **כיבוד הורים בהלכה ובאגדה**. הוצאת ספרים פלדהיים.
- בר-אב ת'. (2001). **הורים ותומים, דרכים חדשות להתמודדות עם הורות**, הוצאת רז, קריית ביאליק.
- ברונר, ג' (2009). **הקשר בין טיב האינטראקציה הורה- ילד לבין תפיסת ההורה את הסתגלות הילד: מחקר משווה מחקר משווה בין ילדי גן מופנים ולא מופנים לטיפול**. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", החוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה.
- גירא, ח' (2010). **סמכות הורית איך היא ניתנת להשגה**. מתוך אתר האינטרנט: <https://www.articles.co.il/article/77743/%D7%A1%D7%9E%D7%9B%D7%95%D7%AA%20%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%AA%20%D7%90%D7%>

99%D7%9A%20%D7%94%D7%99%D7%90%20%D7%A0%D7%99%D7%AA%D7
?:%A0%D7%AA%20%D7%9C%D7%94%D7%A9%D7%92%D7%94

- הרב גרינולד, ז' (2003). **כיבוד הורים בהלכה ובאגדה**. הוצאת פלדהיים.
- דור, א'. (2005). **פוסט מודרניות והורות: היעדר אמת אחרונה וערפל הורי**. פנים ותרבות, חברה וחינוך, 31, 35-43.
- הבר, ד' (2001). **אהבה וגבולות בחינוך הילד**. הוצאת רמות – אוניברסיטת תל-אביב.
- הרמן, ת' (2014) **דתיים לאומיים, המחנה הדתי לאומי בישראל דוח מחקר**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- וולקוב, ש', יובל, י', צבן, י', שחם, ד' ווייפלד, מ' (2007). **זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני** - מבט אנציקלופדי - כרך רביעי. כתר הוצאה לאור.
- וידר כהן, א' (תשס"ח). **בואי ואראה לך מקום בו אפשר לנשום**. דעות 38, 5-7.
- ויקיפדיה (2012). דתיים לאומיים**
- טוראל מ' (2003). **הורות סמכות ומתבגרים**, על מה: כתב עת לקידום מעמד האישה, גיליון 12, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים(366).
- ידגר, י' (2005). **המסורתניים בישראל – מודרניות ללא חילון**. כתר ספרים.
- יפה, י'. (2014). **סמכות הורית – המשגה תאורטית: המודל הדו-מימדי**. מכון מופ"ת, כתב עת לפיתוח ומחקר, 58, 106-127.
- יפה, י'. (2016). **סגנונות הורות, מעורבות הורית בבית הספר ותפקוד חינוכי ולימודי של ילדים עם צרכים מיוחדים המשולבים בחינוך הרגיל**. כתב העת מניתוק לשילוב, 253-257.
- ישראל (1992). **אמנה בדבר זכויות הילד**. ירושלים: המדפיס הממשלתי
- כהן, א'. (2009). **מהורים שקופים להורים מנהיגים**. הד החינוך, 83 (7), 42-44.
- כוכבי, ה', רביב, ע' (2007). **המדריך הישראלי להורים, שנים ראשונות: מהלידה עד גיל שש**. אור יהודה, כנרת זמורה וביתן.
- כץ, י' (תשע"ב). **שימוש בטכנולוגיה בקהלים דתיים**. עמדו"ת, כרך ג', 113-13.
- כצנלסון, ע' (1998). **הורים וילדים ומה שביניהם**. הוצאת הורים וילדים בע"מ.
- כצנלסון, ע' (2005). **דיאלוג עם ילדים**. כינרת זמורה ביתן.
- לוי, מ' (1991). **הורים כהלכה**. הוצאת ראובן מס בע"מ, ירושלים.
- מוזס, צ' (2008). **מה נשתנה מתחת לכיפה של הנוער הדתי? גרסה אלקטרונית**, מכון שילה.
- מייזלס, ע' (1992). **זכותו של הילד שישמרו לו גבולות**. הד החינוך, ס"ו, (י'), 20-21.

- מייזלס, ע' (2005). **סמכות הורים סמכות הורים היבטים תרבותיים בחברה הישראלית**. בתוך: א' פלדי (עורך), החינוך במבחן הזמן 2, 534-545, תל אביב: רכס והסתדרות המורים.
- מייזלס, ע., שרף, מ' (2009). **דפוסי הורות ותפקוד בבית הספר**. הד החינוך, 83(7), 50-54.
- מינושין, ס' (2003). **משפחה ותרפיה משפחתית**. בן שמן: מודן מעוז, ד' וניב, ד' (2015). **הורות ללא מסכות**. הוצאת מטר.
- מתתיהו ד', לאבל, מ', ד"ר נתן גרינבוים (2008). **קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי-דתי**. הוצאה לאור: מחלקת הפרסומים, משרד החינוך
- נאמן, נ' (תשע"ב) מקומה של המשפחה כגורם בעזיבת אורח חיים דתי של צעירים מהחברה הדתית לאומית. בתוך: **סוגיות בחקר הציונות הדתית, התפתחות ותמורות לדורותיה**. הוצאת אוניברסיטת בר אילן.
- עומר, ח' (2000) **שיקום הסמכות ההורית**. תל אביב: מודן עומר, ח' (2008), **הסמכות החדשה במשפחה בבית ספר ובקהילה**, מודן הוצאה לאור עומר, ח' (2013). **עולם של פיתויים: איך נשמור על ילדינו בעידן השפע**. בן שמן: מודן. עמית, ח' (1997). **להיות הורים שטוב להם**. הד הגן סא', ג' 311-320.
- עמית, ח' (2006). **הורים כמנהיגים**, מודן הוצאה לאור עמית, ח' (2009). **הורים כבני אדם**, קיבוץ המאוחד בע"מ, ספריית הפועלים. פוקס-שבתאי, א' ובלנק, ש' (2004). **הורים טובים מדי**. כנרת בית הוצאה לאור צפרוני, א' (2000). **תפיסת תפקידו של בית הספר בהכנת בוגריו לחיים בעידן פוסט מודרני**. מקרא ועיון. תל אביב: אורט ישראל – המינהל לחינוך ותפעול 79, 21-3.
- קירש, י' (2004). **מעמד האישה בחברה הציונית דתית – מאבקים והישגים**. בתוך: הציונות הדתית עידן התמורות, אסופת מחקרים לזכרו של זבולון המר, 386-421, מוסד ביאליק והקרן הקיימת לישראל
- רביב, ע', כצנלסון, ע' (2003). **משבר ושינוי בחיי הילד ומשפחתו**. נתניה עמיחי.
- רביב, ר' (2012). **סמכות הורית בראי הסיפור התלמודי**, מתוך ספר עמדו"ת כרך ד'- המשפחה בעין הסערה (עמ' 261-271).
- רולידר, ע' (2011), **הורות ללא רגשות אשם**, אגם הוצאה לאור בע"מ.
- שוויקה, י' (1997). **רב מילים- המילון השלם לעברית חדשה**, 5, 1332.
- שלג, י' (2000). **הדתיים החדשים מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל**. כתר הוצאה לאור.
- שני, ע' (2016), **הסמכות ההורית בהיבט בין דורי**, גדיש: ביטאון לחינוך מבוגרים, 16 (תשע"ו, 2016), עמ' 148-155

Bakely Kimble, A., (2014), The parenting styles and dimensions questionnaire: a reconceptualization and validation, Submitted to the Faculty of the Graduate College of the Oklahoma State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science.

Darling, N, & Steinberg, L. (1993). "**Paernting style as context:An integrative modle** *Psychological Bulleetin*, 113(3), 487-496

Camara, K. A., & Resnick, G. (1989). **Styles of conflict resolution and cooperation between divorced parents: Effects on child behavior and adjustment.** *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 560-575.

Elkind, D. (1994). **Ties That Stress: The New Family Imbalance.** Havard University Press: Cambridge, Mass.

Golan, M, and Crow, S. (2004). **Parents are key players in the prevention and treatment of weight related problems.** *Nutrition Reviews*. 62(1): 39-50.

Maccoby, E. (1992). **The role of parents in the socialization of children: An historical overview.** *Developmental Psychology*, 28 (6), 1006-1017

נספחים

נספח א' שאלון דמוגרפי

גיל.....

חילוני/ דתי

מצב משפחתי.....

מספר בנים/בנות

גיל בנים/בנות.....

אוניברסיטה

נספח ב' שאלון סגנון הורות - היגדים

היגד
1. אני מגיבה לצרכי ורגשות בני/בתי
2. אני משתמשת בעונשים קשים להטלת משמעת על בני/בתי
3. אני מתחשבת ברצונות בני/בתי כאשר אני מבקשת לבצע מטלה
4. כאשר אני נשאלת על ידי בני/בתי מדוע יש לבצע את המטלות אותן אני מטילה, אני עונה 'מאחר שכך אמרתי', או 'מפני שאני האמא'.
5. אני מסבירה לבני/בתי כיצד אני מרגישה לגבי התנהגותו/ה הטובה או הרעה
6. כאשר בני/בתי אינו/ה מציית/תת לי אני מענישה בחומרה
7. אני מעודדת את בני/בתי לשתף אותי בבעיות אישיות
8. קשה לי להטיל משמעת על בני/בתי
9. אני מעודדת את בני/בתי לבטא את עצמו/ה בחופשיות, גם כאשר יש בינינו מחלוקות ואי הסכמות
10. אני מטילה סנקציות על בני/בתי מבלי לספק הסברים
11. אני מדגישה את הסיבות לחוקים ולכללים
12. אני מנחמת את בני/בתי ומבינה אותו/ה כאשר היא/וא מוטרדים או עצובים
13. אני צועקת על בני/בתי כאשר היא/הוא מתנהג/ת שלא כשורה
14. אני משבחת את בני/בתי כאשר היא/הוא מתנהג/ת כראוי
15. אני נוטה לוותר לבני/בתי כאשר היא/הוא מתקומם/ת
16. לעיתים אני מתפרצת בכעס על בני/בתי
17. אני מאיימת לעיתים קרובות יותר, אבל לא באמת מענישה את בני/בתי
18. אני מתחשבת בהעדפות של בני/בתי כאשר אני עושה תכניות עבור המשפחה
19. כאשר אני נתקבלת בחוסר ציות מצד בני/בתי אני לעיתים מענישה על ידי מניעת השתתפות בארוחת הערב או משהו דומה.
20. אני מחליטה על עונשים לבני/בתי, אבל לא מבצעת
21. אני מכבדת את דעותיו/ה של בני/בתי ומעודדת אותו/ה לבטא אותן
22. אני משתפת את בני/בתי בקביעת חוקי וכללי הבית והמשפחה
23. אני נוזפת ומעבירה ביקורת על התנהגות בני/בתי על מנת שישתפר/תשתפר
24. אני נוטה לפנק את בני/בתי
25. אני מספקת לבני/בתי סיבות לקיומם של חוקי הבית, ומסבירה מדוע יש לשמור על החוקים.
26. אני נוטה לאיים בעונשים ללא הצדקה
27. לבני/בתי ולי יש רגעים של חום ואינטימיות
28. לעיתים אני שולחת את בני/בתי לריתוק בחדר ללא הסבר
29. אני מסייעת לבני/בתי להבין את השלכות התנהגותו/ה ומעודדת אותו/ה לדבר על התוצאות של פעולותיהם
30. אני נוזפת ומבקרת את בני/בתי כאשר היא/וא אינו/ה עומד/ת בציפיות שלי
31. אני מסבירה לבני/בתי מהן תוצאות התנהגותו/ה
32. אני עלולה לסטור לבני/בתי כאשר הוא/יא מתנהג/ת שלא כשורה